

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 903/904:728.81(497.4Rajhenburg)

Prejeto: 13. 10. 2013

Maja Bricelj

univ. dipl. arheologinja, višja konservatorica (maja.bricelj@zvks.si)

Nika Veršnik

univ. dipl. arheologinja, konservatorica (nika.versnik@zvks.si)

Maja Lavrič

univ. dipl. arheologinja (maja.lavric@zvks.si)

Robert Krempuš

konservatorski tehnik (robert.krempus@zvks.si)

ZVKDS, Center za preventivno arheologijo, Poljanska c. 40, SI-1000 Ljubljana

Arheološke raziskave na gradu Rajhenburg

IZVLEČEK

Pri arheološki spremljavi gradbenih posegov ob prenovi gradu Rajhenburg v letih 2011 in 2012 smo dokumentirali različne ostaline, ki osvetljujejo naslednje stavbne zgodovine raščene gradu, od sledov gradbenih dejavnosti do drobnih najdb. Najpomembnejše odkritje je gotovo prvotni vhod s pripadajočim tlakovanjem, ki je v romanski obodni grad vodil v osi današnje vhodne veže. Na vzhodu je bil varovan z izstopajočim obvodnim stolpom, doslej pripisovanim 17. stoletju, zahodno od njega pa je stal doslej neznan objekt. Odkrit je bil tudi prvotni vhod v romanski palacij ter sledovi prezidav v renesančno rezidenco in pozneje v trapistovski samostan. Z izjemo redkih rimskih najdb, domnevana predkonradinska faza gradu v arheološkem zapisu ni prisotna.

KLJUČNE BESEDE

grad, Rajhenburg, Brestanica, arheologija, arheološke najdbe, keramika, pečnice, stavbna zgodovina, antika, romanika, gotika, novi vek, trapisti, renesansa

ABSTRACT

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS AT THE RAJHENBURG CASTLE

During the archaeological supervision of renovation works at Castle Rajhenburg in 2011 and 2012, various remains were documented, from traces of construction works to small finds. They shed light on the architectural history of the castle. The most important discovery is undoubtedly the original entrance with the associated pavement, which led into the Romanesque walled castle in the axis of the present vestibule. To the east, the castle was guarded by a protruding gate tower, which was until now attributed to the 17th century. West of it, a so far unknown building has been found. The original entrance into the Romanesque dwelling quarters (palas) has been discovered, as well as traces of rebuilding, when the castle was redesigned into a Renaissance mansion and later into a Trappist monastery. With the exception of a few sparse Roman finds, a supposed construction phase preceding the erection of the castle under Archbishop Conrad I of Salzburg (1106–1147) does not appear in the archaeological record.

KEY WORDS

castle, Reichenburg, Brestanica, archaeology, archaeological finds, ceramics, stove tiles, architectural history, Roman period, Romanesque period, Gothic period, Modern period, Trappists, Renaissance

Uvod

Arheološke raziskave ob prenovi gradu Rajhenburg je v letih 2011 in 2012 izvedla ekipa Centra za preventivno arheologijo ZVKDS.¹ Ker pred obnovo ni bilo mogoče izvesti sistematičnih arheoloških raziskav, je naše delo potekalo vzporedno z gradbenimi posegi, kar pomeni, da je bilo treba dinamično, lokacije in način dela prilagajati obnovitvenim delom. To je močno omejilo možnosti iskanja odgovorov na porajajoča se vprašanja, kljub temu pa so rezultati v marsičem doprinesli k novim pogledom na stavbnozgodovinski razvoj gradu.²

Z dokumentiranjem strojnih in ročnih izkopov ter arheoloških sond smo pridobivali podatke o stratigrafiji, torej zaporedju in značilnostih odlaganja arheoloških depozitov, v kletnih in pritličnih prostorih, na dvorišču, v vhodni veži in v predgradju. Vse stratigrafske enote (SE) smo dokumentirali opisno, fotografsko in grafično (risbe presekov in tlorisov, terenske skice). Večina grafične dokumentacije je bila georeferencirana s pomočjo elektronskega tahimetra, enako tudi odkrite arhitekturne ostaline.³ Z interpretacijo podatkov in njihovo navezavo na izsledke stavbnozgodovinskih raziskav skušamo podati kronološko sliko aktivnosti na najdišču.

Historični oris okolice Rajhenburga

Prvi znani val poselitve ravnice in teras ob reki Savi predstavlja naselitev neolitskih poljedelskih skupnosti v začetku 5. tisočletja pr. n. š.⁴ Mlajšekamenodobne naselbine iz prve polovice 5. tisočletja pr. n. št. so v prostoru med Sevnico in Brežicami tako številne, da so opredeljene kot posebna Savska skupina.⁵ V spodnjem Posavju sta v tem sklopu pomembni najstarejša faza naselbine Sevnica – Pri hrastih in naselbina Čatež – Srednje polje.⁶ Značilnosti bakrenodobne lasinjske kulture, s spremembami v tehnologiji izdelave keramičnih predmetov, prepoznamo v tretji poselitveni fazi najdišča Sevnica – Pri hrastih in v Ajdovski jami pri Nemški vasi. Še vedno eneolitiki horizont keramike z braz-

dastim vrezom je prisoten v Jermanovi jami na Pijavškem in v Ajdovski jami pri Nemški vasi ter na večobdobjnem najdišču Gradišče pri Dunaju tik južno od Brestanice. Tu so bili odkriti sledovi eneolitike, bronasto- in železnodobne ter rimskodobne in zgodnjerednjeveške poselitve.⁷ Poselitvena slika spodnjega Posavja se v bronasti in železni dobi še bolj zgosti, naselbinam na rečnih terasah in na utrjenih višinskih naselbinah pa se pridružijo številna grobišča. Omeniti velja zlasti pomembno naselbino na Libni nad Vidmom z obsežnimi gomilnimi grobišči.⁸

Po upravni aneksiji tega prostora v rimsko državo in njegovi pacifikaciji v avgustejskem času se geopolitična slika za skoraj pol tisočletja temeljito spremeni. Glavne kopenske komunikacije med Italijo in Panonijo ga obidejo, Sava pa še vedno predstavlja pomembno os ekonomsko najugodnejše transportne možnosti – vodne. Kjer to omogočajo naravne danosti, se razvijejo pretovarjališča s spremeni naselbinami, iz katerih blago potuje v notranjost po kopenski poti. O komunikacijskem pomenu rečnega okljuka in sotočja pod rajhenburškim gradom priča najdišče Brestanica – Gunte, ki leži na bregovih Save in ob potoku Brestanica. Ob nekaterih mlajšezelznodobnih najdbah tu teče tudi rimska cesta *Celeia – Neviudunum*, verjetno z mostom in odcepom preko Velikega Kamna v Posotelje. Leta 1886 so bili pri oranju na južnem bregu Save, nasproti rajhenburškega gradu, najdeni trije miljniki z napisi. Posvečeni so cesarjem Maksiminu Tračanu (235–238), Maksimijanu (286–310) s sovladarjem Konstancijem Klorom (293–306) ter Galeriju (305–311) s sovladarjem Konstancijem Klorom. Pri naknadnih izkopavanjih so odkrili rimsko cestišče in naleteli na kupe lomljenega kamenja, za katere so menili, da predstavljajo ostanke mostne glave rimskega mostu.⁹ Hipoteza ni potrjena, možnosti obstoja mostu pa z ozirom na naravne dejavnike in arheološke najdbe ne gre povsem zavračati.¹⁰

Po propadu rimske državne uprave in sistema trgovine na dolge razdalje – v našem prostoru je bil denarni obtok prekinjen v prvi polovici 5. stoletja – cestne mreže ni nihče več vzdrževal.¹¹ Kljub temu so odlično grajene in funkcionalno trasirane rimske

1 Zahvaljujemo se strokovni ekipi, ki so jo, poleg avtorjev besedila, sestavljali še: Diana Džidić, Maja Marija Horvat, Jernej Rihter, Duško Belič, Anja Vintar, Nataša Cijan in Luka Bac.

2 Delo smo sproti usklajevali z odgovorno konservatorico Alenko Železnik, umetnostno zgodovinarico z ZVKDS, OE Ljubljana, ki se ji za odlično sodelovanje pri raziskavah in v poznejših strokovnih debatah najlepše zahvaljujemo.

3 Poročilo: Briceelj et al., *Arheološke raziskave*. Meritve so bile izvedene v absolutnem koordinatnem sistemu D 48 (Gauss-Krueger), v katerega so bili konvertirani tudi geodetski posnetki stavbnega kompleksa. Oznake prostorov so bile prevzete iz projektne dokumentacije; smeri neba navajamo idealizirano.

4 Horvat, *Prvi prebivalci v Posavju*, str. 32–33.

5 Guštin, *Prvi poljedelci*, str. 7–12.

6 Horvat, *Prvi prebivalci v Posavju*, str. 25–26, sl. 1.

7 Horvat, *Prvi prebivalci v Posavju*, str. 25; Šašel, *Dunaj; Karo, Ozemlje današnje Slovenije*, str. 61–63; Knific, *Naselitev Slovanov v Posavju*, str. 77–82.

8 Pregledno: Dular, *Sava v bronasti in železni dobi*, str. 36–37, sl. 1; Libna: Guštin, *Libna*.

9 CIL III 11316, 11317 in 11318; Deschmann, *Die jüngst aufgefundenen Meilensteine; Petru, Rimska cesta Neviudunum – Celeia*, str. 13–20; Šašel, *Rimske ceste*, str. 86; Šašel, *Brestanica*.

10 Gaspari, *Rimski mostovi v Sloveniji*, str. 75–76; Gaspari, *Zbirka*, str. 329–331.

11 Po Kasiodorju (*Var.* 1. 29; prim. Kos, *Gradiivo* I, 4) sporočeni Teoderikov odlok o vzdrževanju poštne postaje na ozemlju Lukristanov v vzhodnih Alpah vzdrževanja cestne mreže ne omenja.

ceste pogosto ostale najboljša povezava med dvema prometnima točkama. K temu je pripomoglo tudi dejstvo, da je močno upadel vozni promet, prevladali pa so hoja, ježa in tovorništvo, za kar široka vozišča niso bila potrebna. Nenazadnje so pohodi selečih se ljudstev – tudi Slovanov – potekali prav po trasah nekdanjih javnih cest. Da so ostanki rimskega komunikacijskega sistema zadoščali potrebam v zgodnjem srednjem veku, pričajo tudi številne zgodnje naselbine in cerkve s starimi patrocinijskimi obnjem. Do pomembnejših premikov cestnih tras je tako prišlo šele v visokem srednjem veku, deloma zaradi dokončnega propada nekaterih cestnih odsekov, deloma pa zaradi nove družbene ureditve. Fevdalna gospoda je namreč donosne poti oživiljene trgovine preusmerjala čez svoje posesti, kjer je pobirala mitnine, brodarine in druge dajatve.¹²

V tem času ponovno naraste tudi pomen plovbe po Savi, o čemer pričajo pristanišča v Krškem, Vidmu in Rajhenburgu. O delovanju rajhenburškega pristana v srednjem veku poročajo zapisi iz 14. stoletja, ko ga povezujejo s križiščem levobrežnih kopenskih povezav proti Sevnici, Brežicam in Podsvetju.¹³ Od sredine 14. stoletja so brod pri Rajhenburgu nadzorovali grofje Celjski, ki so za prevažanje tovara verjetno uporabljali Savo, zlasti po letu 1440, ko je bil porušen babenberški most v Zidanem Mostu.¹⁴ Brodarjenje na Savi, tako pomembno v antiki, srednjem in novem veku, je zamrlo z izgradnjo Južne železnice mimo Zidanega Mosta (1849), oz. odseka proge Zidani Most–Zagreb leta 1862. Ekonomski pomen je še ohranilo splavljanje lesa iz Zgornje Savinjske doline proti Zagrebu in Beogradu, ki je dokončno zatonilo šele z izbruhom druge svetovne vojne.¹⁵

V kontekstu komunikacijskega vozlišča pri Rajhenburgu in nadzora nad njim je potrebno omeniti še rajhenburški Spodnji grad, imenovan tudi Turn. Sestavljajo ga trinadstropni vhodni stolp in štirje samostojni enonadstropni stanovanjski trakti, nanizani okrog pravokotnega notranjega dvorišča. V stolpu je križnogrebenasto obokana veža, vanjo pa vodi polkrožno sklenjen portal s posnetimi robovi. To je najstarejši del graščine, ki v pritličju in nadstropju kaže značilnosti romanske zidave, vendar brez sodanih arhitekturnih členov. Domnevno gre za nadzidan ostanek stare pristave ali objekta, povezanega s pretovarjalščem ob rajhenburškem pristanu. Ostali trakti, z ohranjenimi renesančnimi okni in dvorišnimi arkadami na slopih, so nastali v času med drugo polovico 16. in drugo polovico 17. stoletja.¹⁶

Grad Rajhenburg

Grad stoji na jugovzhodnem koncu razmeroma široke in ravne skalne kope približno 80 m nad sotočjem Save in Brestanice. Pobočja strmo padajo proti rekama na jugu in vzhodu, naravno slabše zavarovani pa so dostopi s severa. Florisna zasnova raščenelega gradu se je vseskozi prilagajala obliki skalne kope, zato ima obliko nepravilnega mnogokotnika. Grad sestavljajo severni trakt (vključuje severozahodni stolp [p06], vhodno vežo [p01] z dvema prizidkoma [p02 in p04/05] ter obvodni stolp [p03]), zahodni trakt (p07-09, z mrežasto grebenastim obokanjem na služnikih v pritličju), južni trakt (vezni prostor p10-13, palacij p14, jugovzhodni stolp s kapelama [p16/17]), vzhodni trakt (p18-19) ter med vzhodni in severni trakt prizidan valjast baterijski stolp (p22).

Prazgodovinsko poselitev na grajskem griču je omenjal že starinokop Jernej Pečnik, od tu naj bi izvirali dve domnevno halštatski fibuli.¹⁷ Rimsko obdobje je z drobnimi najdbami na grajskem hribu le malo bolje zastopano. Poleg omenjene rimske fibule sta bila ob zadnjih arheoloških raziskavah odkrita odlomek ostenja rimskodobne keramične posode in Hadrijanov novc. Na grajskem dvorišču je J. A. Janisch v sedemdesetih letih 19. stoletja še videl vzidan rimski nagrobnik iz debelozrnatega peščenjaka,¹⁸ ki pa ga ob raziskavah v sedemdesetih letih 20. stoletja na gradu ni bilo več in velja za izgubljenega.¹⁹

Rajhenburg je bil v literaturi pogosto omenjan kot najstarejši listinsko izpričan srednjeveški grad na Slovenskem. V delu listine kralja Arnulfa iz leta 895 se med posestmi Valtunija omenjata območji Brestanice na levem in Krškega na desnem bregu Save, ki naj bi ležali v Marki ob Savi. Listina ni ohranjena v originalu, temveč v prepisu v krškem kartularju iz druge polovice 12. stoletja. Glede na novejšo raziskavo gre pri pasusu z omembo Rajhenburga in Krškega polja za poznejšo interpolacijo v besedilo listine.²⁰ Le malo manj sporna je tudi omemba iz leta 1043, ko naj bi Hema, vdova po Viljemu II. grofu Breže-Selškemu, rajhenburško posest (in še eno v Furlaniji) zamenjala s Salzburško nadškofijo za določene cerkvene pravice na Koroškem. Tudi ta listina je ohranjena le v prepisu, za predlogo pa naj bi služil pristen dokument.²¹

17 Šašel, Brestanica. Najdbi sta se izkazali za časovno neopredelljivo in rimsko, argumenti za železnodobno poselitev grajskega griča tako odpadejo (podrobneje pri obdelavi najdb, prim. spodaj).

18 CIL III 3931: *Speratus Si/vvani an(norum) L et / Verecunda / Suri et Iusto / fil(io) an(norum) XXXX*; prim. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexicon II*, str. 96.

19 Štopar, Grad Brestanica, str. 127–151.

20 Štih, *Strukture*, str. 362; Wolfram, *Salzburg Bayern Österreich*, str. 100; Kahl, *Der Staat der Karantanen*, str. 324–325.

21 Kos, *Gradivo III*, 126. Rajhenburško in potvorbe virov v 12.

12 Odličen pregled prinaša Kosi, *Potujoči srednji vek*, o kontinuiteti cestnega omrežja zlasti str. 10–15.

13 Šebek, *Krško*, str. 29–33.

14 Prav tam, str. 15.

15 Baš, *Savinjski splavarji*.

16 Štopar, Turn v Brestanici.

Slika 1. Območje arheološkega dokumentiranja ob gradnji z označenimi pritličnimi prostori, sondami in izkopnimi polji (rač. izris: M. Lavrič).

Nesporni pisni viri poročajo, da je salzburški nadškof Konrad I. (1106–1147) za obrambo Marke pred Madžari na svojih domenah zgradil tri gradove, ob Lipnici in Ptujju je omenjen tudi Rajhenburg.²² Leta 1131 je sklenil mir z Madžari in grad »*Richenburh a novo edificavit*«. Interpretacija te navedbe kot »na novo pozidati« naj bi implicirala obstoj starejše grajske stavbe.²³ Leta 1141 je Konrad I. grad podelil ministerialni rodbini, ki je sprejela ime

in 13. stoletju si je potrebno ogledati v kontekstu cerkvenoupravnih rivalstev med Krško škofijo, Salzburško nadškofijo in nemara tudi Oglejskim patriarhatom, v čigar domeni rajhenburška posest leži.

²² Kosi, Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine, str. 317–318. Naj opozorimo še na izsledke zadnjih raziskav na gradu Seggau, ki v virih omenjani stari stolp (*turris antiqua*) postavljajo v pozno antiko (Karl, Wrolli, *Der Alte Turm*, str. 130–131). Stephan Karl se (pred)konradinske arhitekture na gradovih Seggau, Ptuj in Rajhenburg dotika tudi v še nedokončani doktorski disertaciji (Karl-Franzens-Universität, Graz).

²³ Koropec, Brestanica in Brestaniški, str. 46; Stopar, Grad Brestanica, str. 128–129. Za novejšo interpretacijo virov gl. Štih, Izvor in začetki škofijske posesti, str. 38–39, zlasti pa isti, prispevek v tem zvezku.

po gradu in je tu rezidirala do leta 1570. Po izumrtju Rajhenburških so gradu gospodovali številni lastniki, omeniti velja Franca Galla pl. Gallensteina (po 1590 do 1614), rodbino grofov Attems (1721–1802) in red trapistov (1884–1941).²⁴

Zgodovina raziskav na gradu Rajhenburg

Stavbnozgodovinske raziskave na gradu Rajhenburg v sedemdesetih letih 20. stoletja so pojasnile osnovni stavbni razvoj gradu.²⁵ Dvorišče gradu je bilo leta 1978 deloma raziskano z arheološko raziskovalno akcijo, ki jo je vodil dr. Marijan Slabe.²⁶ Rezultati so pokazali, da je bilo dvorišče zaradi infrastrukturnih vodov že večkrat prekopano in nasuto. Kazale so se različne izravnave za hodne povr-

²⁴ Koropec, Brestanica in Brestaniški, 63–70; Stopar, Grajski objekti, str. 81.

²⁵ Stopar, Grad Brestanica; Stopar, Grajski objekti; Stopar, Rajhenburg, str. 95–103.

²⁶ Slabe, Raziskave z arheološko metodo; prim. tudi ciklostilno poročilo (Slabe, *Brestanica*), z bolj kvalitetnimi fotografijami in načrti.

šine in tlakovanje dvorišča z mačjimi glavami. Najpomembnejše odkritje na dvorišču sta predstavljala dva nepovezana ostanka zidov, ki sta bila na osnovi načina gradnje in nezmožnosti navezave na obstoječe dele stavbnega sklopa umeščena v predromanski čas. Zaradi izjemno kvalitetne tehnike gradnje ju je Slabe navezal na poznoantične tradicije in pripisal tujim zgodnj srednjeveškim stavbarskim mojstrom.²⁷ Ob vzhodnem traktu je bila odkrita srednjeveška cisterna in vanjo se stekajoči novoveški opečni kanali.²⁸ Del teh kanalov smo lahko dokumentirali tudi ob zadnjih raziskavah pri obnovi gradu v letih 2011–2012.

Stavbnogodovinske raziskave leta 1999 so zajele prostor predgradja, pritličnega dela notranjega dvorišča, nekatere pritlične prostore in prostore drugega nadstropja v južnem traktu.²⁹ Predgradje je bilo raziskano tudi z geofizikalno georadarsko metodo. Izraziti linijski odboji so pokazali zahodni zid mostu ter severni in južni zid obrambnega jarka zahodno od mostu (potrjeno z raziskavami 2011–2012). Interpretacija georadarskih meritev je pokazala tudi meje različnih nasutij, ruševinskih plasti in odboje slabo ohranjenih zidov ali večjih kamnitih blokov v nasutjih, kar je bilo dragoceno vodilo pri raziskavah v letih 2011–2012.³⁰

Arheološke raziskave v letih 2011–2012

V nadaljevanju predstavljamo izsledke rezultatov po posameznih prostorih, kjer smo izvajali arheološko dokumentiranje: v kletnih prostorih južnega trakta, v pritličju, na dvorišču, v vhodni veži in v predgradju (*sl. 1*). Pri bolj zapletenih situacijah navajamo posamezne stratigrafske enote (SE), na osnovi katerih določamo relativno kronologijo, ter dodajamo interpretacijo in faziranje. Pri enostavnih primerih stratigrafijo predstavljamo opisno, zvezno z interpretacijo. Pri vsakem prostoru sproti navajamo najpomembnejše najdbe, ki so v posebnem poglavju natančno časovno in tipološko opredeljene.

Kletni prostori

Podkletena sta južni in vzhodni trakt, ob zadnjih raziskavah pa smo dokumentirali kleti pod južnim traktom (*k1–4*). Kleti pod vzhodnim traktom so bile prenovljene v sedemdesetih letih 20. stoletja, njihov arhitekturni opis pa podaja Ivan Stopar.³¹

V spodnji etaži nekdanjega romanskega palacija v južnem traktu (*k1–2*) smo lahko le dokumentirali obstoječe stanje: hodno površino je predstavljala obsekana skalna osnova. Ob južni steni kleti *k3* pod

romansko kapelo se je ohranil belkasto svetlorjav maltni estrih, ostanek nekdanje hodne površine. V kleti *k4* pod gotsko kapelo, ki je nekdanj služila kot kostnica,³² leži skalna osnova v zahodnem delu prostora zelo visoko, proti vzhodu pa se strmo spušča. Tu je bilo zemljeno nasutje najdebelejše, do 0,4 m; pod nasutji smo dokumentirali del temelja jugovzhodnega stolpa romanskega gradu. Med redkimi najdbami prevladujejo živalske kosti, izjemi sta odlomek glazirane novoveške posode in odlomek stekla, ki je časovno težko določljiv.

Pritličje

Prostora *p2–p3*

V prostorih *p2* in *p3* je bilo strojno odstranjeno novodobno nasutje v debelini ca. 0,60 m. Pod njim je bil v jugozahodnem delu prostora *p2* delno ohranjen mlajši opečnat tlak s podlago, ki ga povezujemo s preurejanjem gradu v trapistovski samostan. Takrat so v južni steni prvotna vhoda zazidali in predelali v okna, vhod pa s stopnicami iz veže speljali skozi zahodno steno. Po celotnem prostoru se je ohranil starejši ožgan opečnat tlak iz večjih, a tankih tlakovcev (*SE 101*). Ob zahodni steni je bil delno ohranjen tudi opečnat kanal (*SE 105*) v dolžini 1,90 m in širini 0,58 m. Dokumentiran je bil le tlorisno, saj ni bil v celoti raziskan, ker ga obnovitveni posegi niso uničili in je ostal pod tlakom. Ob zahodni steni je bila ohranjena tanka plast zbite peščene gline z malto (*SE 104*), ki je prekrivala tlak *SE 105*, in morda predstavlja sled tamponskega naboja za neohranjeno tlakovanje. Ob vzhodni steni je bil pod tlakom *SE 105* v manjšem območju dokumentiran belkasto svetlo rjav maltni estrih (*SE 112*; *sl. 2*).

V obvhodnem stolpu *p3* je bilo novodobno zemljeno-peščeno nasutje ob arheološki spremljavi del odstranjeno do projektirane globine podlage za nov tlak. Pri tem ni bila dosežena nobena starejša hodna površina, ki so morale biti odstranjene že pri eni od prejšnjih predelav prostora, očitno je bilo le, da se opečnat tlak iz *p2* ni nadaljeval v prostor *p3*. Izkop pa je omogočil vpogled v strukturo zidov stolpa, v čigar severno in vzhodno steno sta vdeleni okenski niši. Obe lici zidov sta grajeni iz velikih klesancev v pravih šarah, jedro pa tvori polnilo iz različno velikih lomljenec, drobirja in malte. Obvhodni stolp je bil doslej interpretiran kot prizidek iz 17. stoletja,³³ vendar ugotavljamo, da gre za del prvotne romanske zasnove gradu. Na to kaže tako način gradnje kot tudi jasna cezura v vzhodni steni veže, kjer je prizidek s prostorom *p2* prislonjen na ob-

²⁷ Slabe, Raziskave z arheološko metodo, str. 42–43.

²⁸ Prav tam, sl. 2, 3.

²⁹ Železnik, *Konservatorski program*.

³⁰ Mušič, *Poročilo o geofizikalni raziskavi*, str. 1, sl. 13.

³¹ Stopar, Grad Brestanica, str. 138.

³² Stopar, Rajhenburg, str. 98.

³³ Stopar, Grad Brestanica, str. 142, 151.

Slika 2. Tloris prostora p2–p3 (risba: M. Bricelj, rač. izris: D. Belić, M. Lavrič).

vhodni stolp. V liniji te cezure je bil v zahodni steni veže odkrit ostanek romanskega portala, v romanskem tlaku veže pa kamnit prag.

Med številnimi keramičnimi najdbami prevladujejo odlomki novodobne glazirane lončenine in kosi modernega gradbenega materiala. Zanimiv je del pečnice z motivom operutničene angelske glave, med redkimi poznosrednjeveškimi najdbami sta odlomka posode z grafitnim premazom. Od kovinskih predmetov hranimo železen žebelj in nekaj delov vratnega ter okenskega okovja. Posamično so zastopani še odlomki stekla, živalske kosti in kamnit kalup.

Prostora p4–p5

V prostoru zahodno od vhodne veže je bil večji del novodobnega nasutja že pred prihodom arheološke ekipe odstranjen, preostalo je le čiščenje površine in dokumentiranje plasti in zidanih struktur. Pod pragom vhoda je bil ohranjen del zidu iz klesancev s sredico iz drobirja in malte (SE 130–131), ki predstavlja zahodno nadaljevanje romanskega zidu SE 626 iz veže. Poznejše prezidave so ga močno poškodovale, zato ga je bilo moč dokumentirati le v dolžini ca. 2 m. V jugovzhodnem vogalu so med zemljenim sedimentom še ležali večji kamni (del temelja). To so prekrivale plasti mlajših nasutij in utrditve za poznejše hodne površine. V severozahodnem delu prostora je bil dokumentiran temelj polžastega stopnišča (SE 128; sl. 3), grajen iz lomljencev, veza-

nih z malto. Z vzhodne strani sta se nanj naslanjali plasti rahlo sprijete svetlo rjave gline s skalnim drobirjem in z drobci oglja (SE 120) ter plast gline z zaplatami žganine (SE 127). Osrednji del prostora je prekrivala plast temno rjave meljaste gline z drobci grušča in oglja ter z odlomki lončenine in kosti (SE 121). Ob vzhodni steni prostora je nad njo manjša zaplata ilovice z ostanki žganine in z nekaj večjih kamnov (SE 132). V južnem delu prostora se je ohranila še ruševinska plast (SE 125) s precej odlomki lončenine, opeke, pečnic, ometa in z živalskimi kostmi.

Med poznosrednjeveško lončenino velja omeniti odlomek ostenja lonca, okrašen z valovnico. Ostale najdbe, med katerimi se pojavljajo odlomki zeleno in rjavo glaziranih pečnic z rastlinsko ornamentiko, lončenina, žebelj in odlomki železnih predmetov, sodijo v novoveški čas. Časovno težko opredeljivi so železen sveder in živalske kosti.

Prostor p6

V severozahodnem stolpu so gradbeni izkopi potekali brez prisotnosti arheološke ekipe, zato je bilo moč edinole dokumentirati nivo skalne osnove, na katero je bil stolp temeljen. Skalna osnova je kazala znake večkratnega umetnega preoblikovanja. Drobnih najdb ni bilo, je pa bil v južni steni odkrit polkrožno sklenjen portal, situacijo opisujemo spodaj (prostor p7).

Slika 3. Tloris prostora p4–p5 (risba: J. Rihter, rač. izris: D. Belić, M. Lavrič).

Prostori p7-p8-p9

Prostori p7-p8-p9 – torej zahodni trakt med severozahodnim stolpom in romanskim palacijem – so sicer ločeni s sekundarnimi predelnimi stenami, a imajo enovito mrežasto grebenasto obokanje na služnikih. V južni steni severozahodnega stolpa je bil odkrit polkrožno sklenjen portal z utorom za vratno krilo na južni strani, torej proti prostoru p7. Po odstranitvi novodobnih tlakov z nasutji je bila ob celotni južni steni stolpa v dolžini 5,6 in širini 1,7 m dokumentirana kamnita substrukcija, ki je deloma nalegala na živoskalno osnovo (sl. 4). Zelo verjetno gre za ostanek nivojske prilagoditve (stopnišča) med portalom in hodno površino južno od njega. Najmlajšo fazo zidanih struktur v p7 je predstavljal kanal iz z malto vezanih opek, odvod za kuhinjo in pralnico, ki so si ju v teh prostorih uredili trapisti.

V prostorih p8 in p9 je ležala skalna osnova zelo visoko, ponekod jo je prekrivala le nekaj centimetrov debela plast novodobne podlage za tlak. Najdbe so brez izjeme novoveške, prevladujejo živalske kosti, odlomki železnih predmetov, stekla in gradbenega materiala; omeniti velja tudi kos pečnice s tapetnim okrasom (sl. 18:2).

Prostori p10-p13

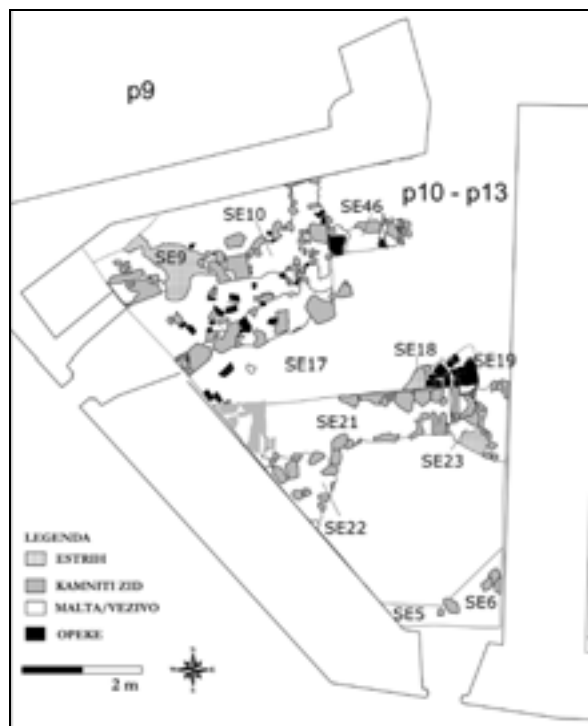
Prostor p10-p13 leži v jugozahodnem vogalu stavbnega sklopa in je nepravilno trikotaste oblike. Z zahoda in juga ga obdaja prvotno obzidje romanskega obodnega gradu (SE 157=161), s plastovito zidavo iz klesanih peščenjakovih blokov, na vzhodu pa zahodna stena romanskega palacija (SE 159). S severa, kjer je nameščen tudi vhod, ga zapira južna stena renesančnega zahodnega trakta. Pod strojno odstranjenimi modernimi tlaki in nasutji zanje so se ob severovzhodnem zidu pokazali plitvi bazeni, grajeni iz opek, vezani in zaribani s fino

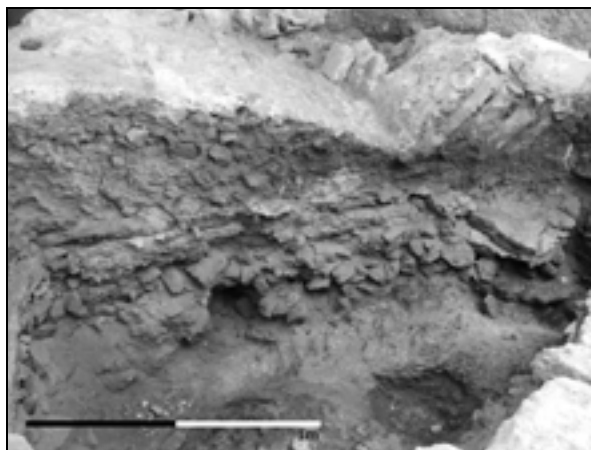
Slika 4. Portal v južni steni severozahodnega stolpa s kamnito substrukcijo (foto: M. Bricelj).

malto, ob njih pa iz opek in malte grajeni odvodni kanali, ki so odplake odvajali pod vrati proti dvorišču. Po odstranitvi zidanih bazenov se je pokazal prečni zid SE 021+166, severno od njega pa je bilo dokumentiranih več nasutij in hodnih površin. Ruševinsko nasutje SE 017 je prekrivalo tlak, sestavljen iz maltnega estriha (SE 018), opek (SE 019) in kamnitih plošč (SE 036), med katerimi je bilo nekaj spolij. V nasutju je bil najden beneški soldo, kovan med letoma 1625 in 1629 (sl. 19:2). Tlak je bil v zvezi s plitvo temeljeno zidano konstrukcijo v severozahodnem kotu (SE 010), ki ji ne poznamo namembnosti, od vhoda v severozahodnem kotu pa je nanj vodila kamnita stopnica (SE 071). Podlago sestavljenega tlaka je tvorilo več ruševinskih nasutij, ki so ležala na močno poogleneli hodni površini iz kvadratnih opečnih tlakovcev (SE 034) (sl. 5).

Prečni zid SE 021+166 je sestavljen iz zidu s kamnito ločno konstrukcijo (SE 021) in njeno zazidavo (SE 166). Gre za zidano podnožje odprtega ognjišča ali peči, postavljen v južni del trikotastega prostora tako, da so tri njegove stranice tvorile stene. Edina prostostoječa stranica je imela nad tlakom v sredini ločno odprtino. Ob njeni zazidavi je bilo podnožje konstrukcijsko predelano z dodajanjem zidov SE 005, 006, 022 in 023, kar mu je dalo tlorisno obliko šesterokotnika. V tej fazi uporabe gre brez dvoma za peč, ki je bila šesterokotne ali kupolaste oblike, nanjo pa je vezana hodna površina iz kvadratnih opečnih tlakovcev (SE 034). V prvi fazi

Slika 5. Tloris prostora p10-p13 (risba: J. Ribter, rač. izris: D. Belić, M. Lavrič).

Slika 6. Detajl zidu s kamnito ločno konstrukcijo (SE 21), njeno zazidavo (SE 166) in tlak iz kamnitih plošč (SE 75); zidano podnožje odprtega ognjišča ali peči (foto: J. Rihter).

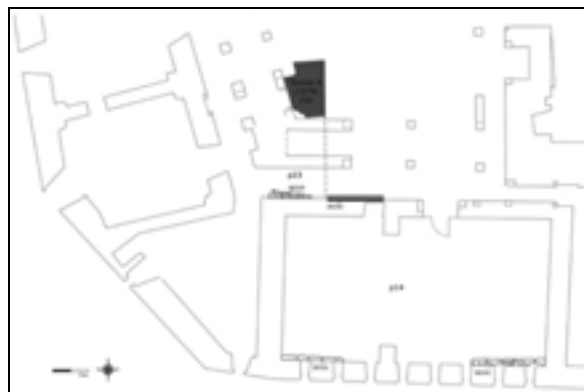
je bil skupaj s podnožjem v uporabi tlak iz 7–10 cm debelih kamnitih plošč (SE 075), položenih v maltno vezivo (SE 050). Ohranjen je bil le pod podnožjem, vendar lomne površine kamnov in ponekod prisotnost maltnega sloja SE 050 kažejo, da je bil v drugih delih prostora načrtno odstranjen (sl. 6).

Dokumentirano zaporedje struktur interpretiramo takole: skupaj z najstarejšim odkritim kamnitim tlakom (SE 075) v prostoru deluje odprto ognjišče z napo ali peč na votlem zidanem podnožju (SE 021). Tega v naslednji fazi predelajo v šesterokotno obliko, pri čemer imajo dodani zidovi lahko vlogo pendentivov za kupolo peči; sočasen je opečnat tlak SE 034. Tlakovci te faze so gotovo baročni, starejši kamnit tlak ni nastal pred renesančnimi predelavami okoli leta 1600, prostor pa je bil namenjen pripravi hrane. V poznem 19. stoletju je bil prostor predelan za servisno dejavnost, takrat so bili tudi napeljavni vodovod in odtočni kanali. Zaradi teh napeljav je nova vloga prostoru ostala do danes.

Iz tega prostora izvira največ drobnih najdb, odkrit je bil tudi odlomek ostenja rimskodobne posode, številčno pa prevladujejo odlomki poznosrednjeveške in zgodnjerenovoveške lončenine. Omenimo naj trakasta ročaja locnatega vrča ali ročke za vino, okrašena s poševnimi vrezji, odlomek čaše z okrasom, narejenim s koleščkom, dno miniaturne posodice, dela poslikane steklenice in krožnika, kose pečnic, posodo z luknjo v ostenju in pipo za kajenje (sl. 17:3, 4, 6–8). Poleg kosov novodobnega gradbenega materiala so bili odkriti tudi železni žebli, odlomki stekla in številne živalske kosti.

Prostor p14

Gre za današnje pritličje, nekdanje prvo nadstropje romanskega palacija v južnem traktu. Prvotno

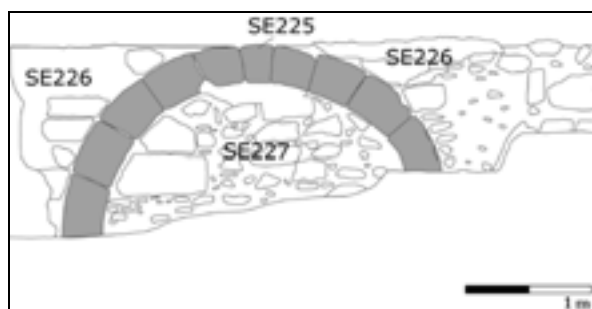
Slika 7. Tloris prostorov p14 in p23, lega romanskega portala (SE 225) ter lokacija sonde A (1978) z digitaliziranim vogalom zidu (rač. izris: D. Belić, M. Lavrič, R. Krempeš).

ravni strop spodnje etaže je bil pozneje zamenjan z banjastim obokanjem iz lehnjaka in malte, vrh katerega so bile v nasutje izkopane tri sonde (sl. 7). Debelina ruševinskih zasutij znaša od 0,10 m sredi prostora, do 1,20 m nad petama obokov. Ponovno je bilo vidno notranje lice južne stranice romanskega obodnega zidu iz z malto vezanih klesanih blokov peščenjaka v pravilnih šarah (SE 161). Nad obokom leži zob za namestitev tramov prvotne ravne stropne konstrukcije, stanjšani zid nadstropja pa je grajen iz nekoliko manjših klesancev, a še vedno zelo pravilno. Sonda v jugovzhodnem vogalu je pokazala, da so bile romanske svetlobne line (SE 163) konstrukcijsko vključene v mlajše obokanje (SE 162) in so tako ostale v funkciji. Najdbe so bile redke, ob živalskih kosteh se pojavljajo deli poznosrednjeveških in zgodnjerenovoveških posod.

Prostor p23

Kot p23 je označen sondažni izkop v pritličju arkadnega hodnika, v ozkem prehodu med renesančnim stopniščem in severno steno romanskega palacija. Originalni depoziti so bili močno prizadeti s številnimi vkopi za infrastrukturne vode; kljub temu je bilo moč prepoznati več maltnih izravnjav za hodne površine, pod njimi pa še tri plasti peščenih tampionskih nasutij. Najpomembnejše odkritje je zgornji del polkrožno sklenjenega romanskega portala iz lepo obdelanih klesancev peščenjaka, vezanih z malto (SE 225; sl. 7, 8). V palacij je vodil skozi severno steno (SE 226), zazidan pa je bil pred njegovim preetažiranjem in obokanjem (polnilo SE 227). Od osi palacija je bil pomaknjen proti zahodu in je 2,40 m širok; višina žal ni bila dokumentirana, saj globina sonde ni dosegla praga.

Ob severni stranici (SE 226) severozahodnega vogala palacija so bili odkriti močno poškodovani ostanki zidu SE 229. Manjkali sta obe lici, ohra-

Slika 8. Lok romanskega portala v severni steni palacija (risba: N. Cijan, rač. izris: D. Belić).

njena je bila le sredica iz malte, kamenega drobirja in redkih večjih kamnov. Zid je potekal izpod vogala v smeri severa, postavljen na rob skalne osnove, ki tu strmo pade v globino.³⁴ Odnos med zidom SE 229 in vogalom romanskega palacija ni jasen. V majhnem delu sonde, kjer je bila vidna neometana substanca zidu SE 229 v višini nekdanje prve etaže, je bila ta nepravilno grajena. Zdi se, da je bil zid SE 226 v severozahodnem vogalu palacija popravljen.³⁵

V sondi na prostoru p23 so bili odkriti številni odlomki poznosrednjeveške in zgodnjenovoveške lončenine ter kosa poznosrednjeveške pečnice z upodobitvijo v škorenj obute noge (sl. 18:2).³⁶ Omeniti velja še okrogel bronast okov, več železnih žebelj in živalske kosti.

Dvorišče

Poleti in jeseni 2011 so bili dokumentirani izkopi za infrastrukturne vode na grajskem dvorišču, ki so segali ca. 0,5–0,7 m globoko (sl. 1).³⁷ Ker se

višina skalne osnove na dvorišču precej spreminja, so bila nasutja pod izravnjavami za hodne površine različno debela. V južnem delu dvorišča je pod utrjenim nasutjem za moderno hodno površino plast svetlo rjavega ilovnatnega peska, ki prekriva sivorjavo peščeno ilovico, obe pa mestoma prekrivata skalno osnovo, ki je na tem predelu zelo visoko. V tem delu smo se približali sondi A/1 iz leta 1978, v kateri so bila zabeležena le različna nasutja in plasti žganine,³⁸ ki pa jih v izkopnem polju 1 ni bilo. V smeri proti vzhodu smo pod moderno hodno površino in njenim tamponskim nasutjem dokumentirali dele zidanega odvodnega kanala za meteorne vode iz poznega 19. ali 20. stoletja. Na stenah iz z malto vezanih opek in ploščatih kamnov so počivale krovne plošče iz sivega apnenca, zasute z meljasto glino, pomešano z drobnim prodom.

V osrednjem delu dvorišča je bilo izkopno polje 1 zaradi postavitve novega jaška nekoliko razširjeno in poglobljeno na 1,2 m. Zaradi odkritih ostalin in že znanih stavbnih ostalin v sondi C iz leta 1978 je bil linijski izkop prestavljen zahodno od betonske konstrukcije s prezentiranimi stavbnimi ostalinami. Tako je novi izkop z globino ca. 1 m potekal po vkopih za obstoječo infrastrukturo. V razširitvi izkopnega polja smo dokumentirali ostanke opečnato-kamnitih kanalov iz poznega 19. in 20. stoletja (SE 303–305), ki so meteorno vodo odvajali v opuščeno cisterno ob vzhodnem robu dvorišča. V fontano spremenjena cisterna s kanali je bila dokumentirana že leta 1978 v sondi D.³⁹ Po sredini dvorišča je proti glavnemu vhodu potekal kamnit zbirni kanal (SE 343–345), ki smo ga lahko dokumentirali v dolžini 2,8 m, v katerega so se priključevali manjši, vključno s prelivnim kanalom iz cisterne. Zbirni kanal je bil v severnem delu uničen z mo-

Slika 9. Sistem kanalov na notranjem dvorišču, pogled proti severu (foto: M. Bricelj).

³⁴ Oster prevoj skalne osnove med višjim zahodnim in nižjim vzhodnim delom platoja je bil dokumentiran že med raziskavami leta 1978. Odkrit je bil v sondi B (prim. fotografijo Slabe, *Brestanica*, pril. 2) in v sondi A, kjer je bil nanj prislonjen zid, zmotno pripisan predkonradinski gradbeni fazi (Slabe, *Raziskave z arheološko metodo*, str. 32, sl. 8).

³⁵ Računalniška simulacija poteka zidu SE 229 s pomočjo georeferenciranega načrta izkopavanj iz leta 1978 (Slabe, *Brestanica*, načrt 2) je pokazala, da gre zelo verjetno za nadaljevanje takrat odkritega zidu v sondi A. V prid temu govorijo tudi postavitev na sam rob skalne osnove, a je preplitva sonda – izkopana je bila le do globine gradbenega posega – dala premalo podatkov za zanesljivo interpretacijo.

³⁶ Podoben kos z upodobitvijo verjetno bajeslovne živali (sl. 18:1, prva z desne) izvira iz nasutja v prostoru 18, kjer arheološka ekipa ni spremljala del. Najdbe so delavci pustili pred prostorom, razen pečnice pa so našli še več odlomkov poznosrednjeveške in zgodnjenovoveške lončenine, npr. držaj pokrova, dno čaše in številne živalske kosti.

³⁷ *Izkopno polje 1* je potekalo preko celotnega dvorišča v smeri od juga proti severu oz. grajskemu vhodu, s posameznimi razširitvami nepravilnih oblik. Pozneje je bilo od jugovzhoda proti severozahodu izkopano še ožje in plitvejše *izkopno polje 2*, ki se je sredi dvorišča priključilo polju 1. Krajše *izkopno polje 3* je potekalo na sredini dvorišča z zahoda pravokotno na polje 1. V severnem delu dvorišča je bila izkopana še *sonda 4* velikosti ca. 4,5×1,9×1,0 m.

³⁸ Slabe, *Raziskave z arheološko metodo*, str. 23, sl. 1.

³⁹ Prav tam, str. 23, sl. 1–2.

dernimi infrastrukturnimi posegi, njegove stranice in pokrov pa so sestavljale plošče iz sivega apnenca, vezane z malto (sl. 9).

Severozahodno od cisterne smo pri gradbenih izkopih naleteli na betonsko skrinjo z ostanki kamnitega zidu. Lice je bilo grajeno iz klesanih blokov sivo-rumenega peščenjaka na nekoliko razširjenem kamnitem temelju, notranjost pa je sestavljala amorfna masa iz kamenega drobirja z malto. Gre za osrednji del zahodnega lica zidu, odkritega pri raziskavah leta 1978 v sondi C.⁴⁰ Pri strojnem izkopu je bil en kamen premaknjen iz prvotne lege, a je bil ob strokovnem nadzoru postavljen na mesto in utrjen z apneno malto. Zid smo očistili in dokumentirali ter ga prekrili z gradbenim filcem in zasuli s peskom fine in nato grobe granulacije. V severnem delu dvorišča, vzhodno od grajske veže, smo izkopali *sondo 4* z namenom, da bi pridobili podatke o morebitnem nadaljevanju zidu iz sonde C-1978. Zid tu ni bil odkrit, vendar ni moč izključiti možnosti, da je bil uničen že kdaj prej. V sondi 4 so bila dokumentirana le različna zemljeno-peščena nasutja, moderni vkopi za infrastrukturo in novodoben tlak iz prodnikov.

Z dvorišča izvirajo številne najdbe, zlasti pogoste so bile živalske kosti. V večjem številu se pojavljajo odlomki predvsem novoveških in posameznih poznosrednjeveških posod, kosi gradbenega materiala in pečnic, železni žebliji ter kosi stekla. Izpostaviti velja spodnji del kupe keliha biserovinastega videza (iz *sonde 4*) z nodusom ali svitkastim jabolkom, ki povezuje kupo z nogo keliha, ki se ni ohranila (sl. 20:3).

V jugozahodnem delu dvorišča je pod hodno površino v betonski konstrukciji prezentiran zid, odkrit v sondi A iz leta 1978. Na osnovi načina gradnje, orientacije vogala, ki je tedaj ni bilo moč vpeti v zasnovo, ter z upoštevanjem takrat veljavne datacije pisnih virov, so bile te arhitekturne ostaline datirane v predkonradinski čas. Avtor je ob tem poudaril, da brez sočasnih arheoloških najdb obstoj predromanske faze gradu ni potrjen.⁴¹ Arheološke raziskave na grajskem dvorišču v letih 2011–2012 niso dale nobene najdbe, ki bi jo bilo moč povezati s časom pred 13. stoletjem, izjema so redke rimske najdbe, ki pa so bile odkrite v premešanih plasteh. Izkopna polja so se sondi A iz leta 1978 približala iz jugovzhodne strani na ca. 0,8–1 m, iz severne pa 9,5 m in edino omembe vredno zapažanje je, da je omenjena arhitektura stala na najvišjem delu skalne kope, zato se arheološki depoziti v smeri proti njej postopoma izklinjajo.

Veža pri glavnem vhodu

Arheološke raziskave v veži so potekale v skrajno oteženih okoliščinah, med obnovitvenimi deli, zato je bilo ves čas potrebno zagotavljati prehodnost edinega dostopa v grajski kompleks. Dokumentiranje je potekalo po segmentih, sprva po sredini veže (8×2×1,20 m), pozneje pa je bila zajeta skrajna širina 3,20 m.

Pod novodobno hodno površino (SE 318) je ležal tlak iz prodnikov (SE 408=438), vezan na obstoječ renesančni portal. Nato so do globine 1,20 m sledila nasutja (SE 396, 433, 604, 615 in 386), bolj ali manj pomešana z večjim kamenjem, peskom in opekami. Do nasutja SE 396 je bil vkopan iz opek grajen kanal, deloma porušen, ker je bil nadomeščen z betonsko cevjo. Še globlje je bil v nasutje SE 396 in SE 604 vkopan kanal, prav tako grajen iz opek (SE 607 in 608). Po odstranitvi mlajših depozitov se je – le po segmentih – pokazalo dobro ohranjeno tlakovanje SE 368, sestavljeno iz obdelanega kamnja dolžine od 0,2–0,6 m in širine 0,3–0,4 m ter malte. Tlak je bil funkcionalno povezan z zidovima SE 427 (vzhod, obvodni stolp) in SE 626 (zahod, porušen objekt), vzdolž katerega je potekala poglobitev v tlaku (SE 632), zapolnjena s polnilom (SE 630) z obilico srednje- in novoveške lončenine. V

Slika 10. Tloris veže (p1) s prvotnim kamnitim tlakovanjem (SE 368) (foto in rač. izris: D. Belić, M. Lavrič).

⁴⁰ Prav tam, str. 31–32, slike 1, 9–12.

⁴¹ Prav tam, slike 1, 6–7 in str. 27.

Slika 11. Romanska faza vhoda: kamnit tlak z muldo, stena porušenega objekta, obodni zid s portalom in prag v tlaku, pogled proti jugozahodu (foto: M. Lavrič).

obodni zid gradu (SE 429) je bil vdolan portal z bazo (SE 627 in 628), nanj je bil pod približno pravim kotom prizidan zid SE 626, v liniji portala pa je kamnit tlak prečil zid (SE 635), dvignjen za približno 0,20 m. Ob jugovzhodnem vogalu porušenega objekta zahodno od veže je bil v kamnit tlak postavljen velik obdelan blok apnenca (SE 388); njegova funkcija ni jasna (sl. 10–12).

Ce povzamemo, prvotni vhod je tvoril portal, postavljen ob notranjo fasado skoraj 2,50 m debele severne stranice obodnega zidu. Na vzhodni strani je stal izstopajoč obvhodni stolp, grajen iz pravokotno obdelanih blokov peščenjaka, položenih v

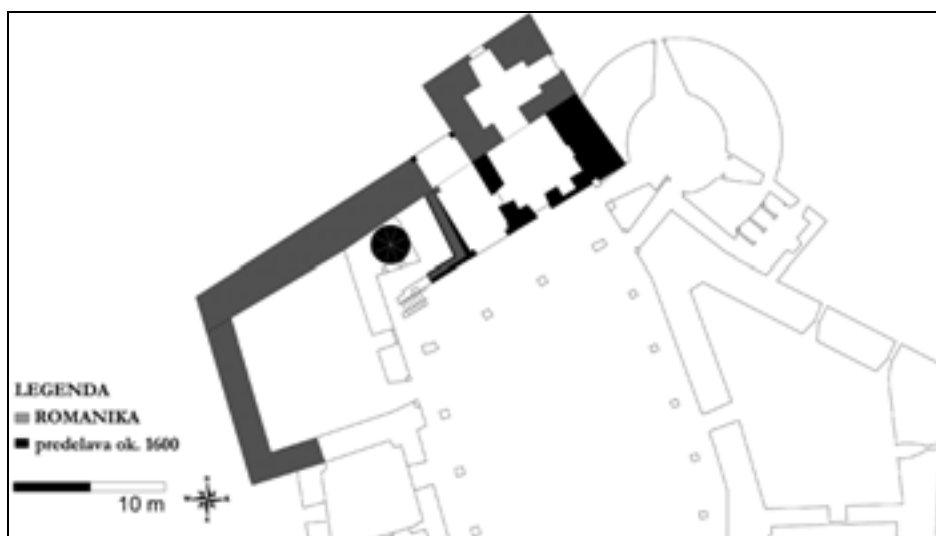
pravilne vrste s tankimi fugami. Na zahodni strani je stal objekt, z notranje strani prislonjen na obodni zid gradu, oz. portal. Njegova južna stranica je bila odkrita v prostoru p4-5 (glej tam, zid SE 130–131), obe pa sta bili grajeni iz nekoliko manjših pravokotno obdelanih blokov peščenjaka, položenih v vrste. Kamnit tlak se je širil tudi na dvorišče, ob zahodni strani je imel kanal oz. muldo za odvod padavinske vode z dvorišča, nanj je bil postavljen prag portala glavnega vhoda. Vse naštetu sodi v čas romanike, zagotovo v vsaj dva gradbena koraka, ki nista nujno potekala v isti fazi (sl. 13).

V tlak je bil ob vogalu zahodnega objekta vdolan velik kamnit blok. Cas in namen postavitve nista jasna, vsekakor pa sta morala biti v funkciji tako objekt kot tudi tlak. Svojo vlogo – morda je služil kot odbojni kamen – je torej izgubil ob renesančnem preoblikovanju tega prostora. Takrat je bil odstranjen objekt zahodno od vhoda in nadomeščen z novim, v katerem je bilo tudi polžasto stopnišče. Do linije njegove južne fasade je bil s prizidkom podaljšan tudi obvhodni stolp, tako da je nastala veža, ki je bila tudi obokana. Hodni nivo v veži je bil dvignjen za 0,8–1 m in tlakovan s prodniki, tlak pa je bil vezan na nova portala obkraj prehoda. Vhodni je od prvotnega romanskega portala pomaknjen za slaba 2,50 m proti severu, torej na zunanje lice obodnega zidu. V poznem 19. stoletju je bil ob preurejanju gradu v trapistovski samostan hodni nivo v veži dvignjen še za ca. 0,35 m, nad odbojni kamen notranjega portala. Notranje dvorišče, veža in berma v predgradju – najbrž pa tudi most in dvorišče onkraj jarka – so bili na novo tlakovani s prodniki. Že v renesančni fazi so verjetno z dvorišča padavinsko vodo odvajali s kanali skozi vežo, a so ti zaradi poznejših prekopavanj močno poškodovani. Zagotovo pa so imeli odvodne kanale skozi vežo speljane trapisti, odplake so se zlivale v obrambni jarek.

V grajski veži je bil na romanskem tlaku odkrit kovan železen vrtljiv ključ z rombično glavo, ki bi glede na enostavno oblikovano brado lahko izviral že iz 13. stoletja (sl. 20:1). Prevladujejo poznosrednjeveški odlomki lončenine, zastopani pa so tudi

Slika 12. Pogled na vzhodno steno porušenega romanskega objekta, prislonjeno na obodni zid s portalom; zgoraj zid renesančne faze (foto in rač. izris: D. Belič, M. Lavrič).

Slika 13. Tloris severnega dela gradu (rač. izris: M. Lavrič, R. Krempuš).

starejši kosi, ki sodijo v visoki srednji vek. Podobno kot v vseh prostorih je bil tudi v tem delu najden velik zbir živalskih kosti. Rimski novc, kovan za Hadrijana v letih 134–138 (*sl. 19:1*), je bil najden v maltnem vezivu romanskega tlaka, zagotovo v sekundarni legi.

Predgradje in obrambni jarek z mostom

Spremljava del na območju severno od stavbnega sklopa je potekala v več korakih, pač v skladu z dinamiko in potrebami obnovitvenih del. Arheološko dokumentiranje je potekalo večinoma ob gradbenih izkopih, izkopanih pa je bilo tudi osem strojnih sond, tri v jugozahodnem delu jarka (*sonde 1, 2 in 5*), štiri pa v severovzhodnem, gledano od mostu (*sonde 3 in 6–8*). *Sonda 4* je bila izkopana v jugozahodnem delu platoja pred obrambnim jarkom, tik ob njegovem robu (*sl. 1*).

Vzhodni rob obrambnega jarka ter severna stranica obodnega obzidja do obvhodnega stolpa tvorita bermo trikotastega tlorisa, do katere je čez jarek vodil kamnit renesančen most. Tu sta bila med izravnava skupne debeline od 0,65 m do 0,80 m odkriti dve hodni površini, tlakovani s prodniki. Zgornjo (torej mlajšo, *SE 435*) datiramo v čas predelave gradu v trapistovski samostan, spodnji tlak (*SE 408=438*) pa je nastal v času gradnje mostu, ko je bil ta prostor temeljito preoblikovan. Severozahodnemu vogalu romanskega obvhodnega stolpa je bil prislonjen zid (*SE 410*), grajen iz apnenčevih in peščenjakovih lomljencev in klesancev ter redkih opek. Zid je bil močno poškodovan z različnimi novodobnimi posegi za infrastrukturo, poleg tega je bil znižan pod nivo tlaka *SE 408=438*. Njegovo funkcijo – torej utrditev berme proti jarku – je

prevzel ob njem postavljeni zid *SE 407*; ta je bil vezano grajen z zidom (*SE 411*), ki je pravokotno zavil proti jugozahodu oz. mostni glavi. Most je grajen iz z malto vezanih lomljencev in klesancev iz različnih kamnin v kombinaciji z opeko. Obe lateralni stranici merita 17,80 m (severna) oz. 16,30 m (južna), skupna širina znaša 4,20 m, uporabna pa od 3,20 m na zahodni strani do 2,70 m na vzhodni. Sestavljajo ga trije banjasti loki na paru slopov, z vrha zasuti s peščeno glino, pomešano s kamni in kosi opek (*sl. 14*).

Zaradi velikih globlin in nevarnosti posutij je bilo potrebno stratigrafijo obrambnega jarka dokumentirati v dveh korakih. Presek 1 je potekal jugovzhodno od mostu, prečno med obema zidovima jarka, do globine 3 m. Po odstranitvi te debeline zasutij je bila skoraj na istem mestu izkopana *sonda 1* (12,8×3,50×3 m), v bližini, vendar vzdolžno po jarku, pa še *sonda 2* (3×1,50×2 m). Do geološke podlage je bilo torej skupno dokumentiranih 6 m zasutij. Seriji novodobnih zasutij – najmlajša so vsebovala tudi arhitekturne elemente parkovne ureditve iz časa trapistovskega samostana – je na globini 1,8–2 m sledila hodna površina iz z malto vezanih drobnih prodnikov, debela 3 cm (*SE 480*). Ležala je na 3–10 cm debeli maltni podlagi, povezujemo pa jo s časom preurejanja gradu v trapistovski samostan. Pod njo je sledila še 4 m debela serija različnih nasutij.

Sonda 3 (2,7×1×3,5 m) je bila izkopana skozi del severozahodnega zidu ob obrambnem jarku (*SE 494*), ki je zidan na skalno osnovo. Geološko podlago je tu prekrivala 1,9 m debela plast temno sivorjave sprijete gline, sta jo je prekrivala novodobno nasutje in moderna hodna površina.

Slika 14. Obokanje mostu, pogled proti severu (foto: M. Bricelj).

Sonda 4 (2,5×2,4×0,64 m), izkopana v severozahodnem delu predgradja, pravokotno na zunanji zid obrambnega jarka (*SE 490*): nad geološko podlago smo sledili seriji različnih nasutij z vmesnimi tankimi plastmi malte, tamponskimi izravnnavami za najmlajšo hodno površino.

Sonda 5 (1,4×1,2×1,60 m), izkopana ob jugozahodnem vogalu zidane strukture *SE 492*, grajene na temelj *SE 493*, verjetno ojačitve severozahodnega zidu ob obrambnem jarku. Geološka podlaga ni bila dosežena.

Stratigrafsko situacijo na območju jarka severovzhodno od mostu smo dokumentirali v treh sondah: *sonda 6* (1,50×5,3×0,60 m), *sonda 7* (1,9×3,3×1,30 m) in *sonda 8* (1,20×4,10×2,30 m). Pridobili smo vpogled v različna nasutja, nivo skalne osnove in ostanke temeljev gostinskega objekta iz 19. stoletja.

Opažanja iz sondažnih izkopov v obrambnem jarku lahko strnemo v kratek povzetek. Skalni pomol z grajskim stavbnim sklopom je bil prvotno od ostalega masiva ločen z naravno depresijo v apnenčasti skalni osnovi. Depresija je bila večkrat poglobljena in ravnana z obsekovanjem skal. Morda je bil pridobljeni kamen uporabljen kot gradbeni material pri zidavi in prezidavah gradu. Sledovi predhodnikov renesančnega ločnega mostu niso bili odkriti, je pa jasno, da je bil obrambni jarek večkrat sukcesivno čiščen in zasipavan, deloma po naravni poti, deloma pa namensko. Na dnu in po stenah jarka so se

najprej naravno odložili denudirani sloji mastnih glin z organskimi primesmi, pozneje prekriti z različnimi plastmi, ki jih razumemo kot posledico smetenja, nanosov in spiranja v jarek. Most je bil v enem livu grajen s parapetnimi zidovi obakraj obrambnega jarka, severozahodnim (*SE 490*) in jugovzhodnim, torej prigrajskim (*SE 460*). Celotna ureditev predgradja z bermo, mostom in zidovi ob obrambnem jarku je nastala ob renesančni prezidavi gradu pod družino Gall-Gallenstein. Edina sled starejše faze ureditve dostopa do glavnega vhoda je slabo ohranjen zid *SE 410*. *Terminus ante quem* njegove postavitve ni sporen, sicer pa je oprijemljivih podatkov za datacijo zelo malo: odkrit ni bil v celoti, njegovo lice skriva mlajši zid, povrhu pa je bil močno poškodovan. Zaradi uporabe opek pri zidavi sklepamo, da ni romanski, torej je verjetno nastal v času gotike.

Jasno cenzuro v preseku preko jarka predstavlja utrditev oz. tamponsko nasutje za zelo zbito, trdo hodno površino iz časa trapistov. Z ureditvijo te hodne površine povezujemo tudi okras na zidovih ob jarku v smislu posnemanja romanske zidave z vrisanimi fugami v betonski malti. V 20. stoletju je sledilo zasutje jarka, ki vsebuje tudi betonske baze, balustre ipd. iz predhodne parkovne ureditve, dvorišče pa je bilo izravnano in urejeno v parkirišče. Severovzhodno od mostu je bil v 19. stoletju pozidan gostinski objekt s prizidki, ki je zazidane loke mostu uporabil za kleti (*sl. 15*).

Slika 15. Jugozaahodni del jarka z mostom in parapetnima zidovoma (foto: M. Lavrič).

Drobne arheološke najdbe

Prvi znani arheološki najdbi z Rajhenburga sta v ljubljanski Deželni muzej Rudolfinum in graški Štajerski deželni muzej Joanneum prišli že v poznem 19. stoletju. Šlo naj bi za halštatski fibuli,⁴² a je preverba podatkov to ovrgla: Narodni muzej Slovenije pod inv. št. P 3320 hrani kronološko neopredeljiv kamnit brus, graški Univerzalni muzej Joanneum pa ima pod inv. št. 9959 inventarizirano zgodnjersko močno profilirano fibulo tipa Alm-gren 68.⁴³ Podatki o okoliščinah najdb v nobenem primeru niso znani, možno pa je, da sta bili odkriti ob predelavah gradu v trapistovski samostan. Ob arheoloških raziskavah grajskega dvorišča leta 1978 so bile odkrite maloštevilne in po svoji raznovrstnosti razmeroma skromne najdbe, ki po avtorjevem mnenju dajejo le skopo in vse prej kot zadovoljivo predstavo o poselitvi oz. človekovem udejstvovanju na tem prostoru.⁴⁴ Nekaj z iskalcem kovin nestrokovno pridobljenih najdb, kot so predmeti za vsakdanjo rabo in polovično ohranjena svinčena plomba za označevanje blaga, hrani Narodni muzej Slovenije.⁴⁵ Med drobnimi arheološkimi najdbami, odkritimi ob arheoloških raziskavah v letih 2011 in 2012, so v največjem številu zastopani odlomki lončenine različnih oblik in namembnosti ter kosi keramičnega gradbenega materiala. Razmeroma redki

so kovinski in stekleni predmeti. Celoten zbir najdb, ki ga začasno hrani ZVKDS CPA, pa nam ponuja vpogled v del grajskega vsakdana predvsem v času srednjega in zgodnjega novega veka.⁴⁶

Lončenina

Med številnimi odlomki lončenine z Rajhenburga, ki sodi večinoma v poznosrednjeveški in zgodnjenovoveški čas, izstopa odlomek ostenja rimskodobne posode z vidnimi sledovi lončarskega vretena na notranji strani.

Ostalo lončenino delimo na kuhinjsko in namizno posodje. Prvi sklop predstavlja neglazirana keramika, v glino so primešana različna pustila in pesek, izdelana je na lončarskem vretenu na nožni pogon, žgana pa je večinoma redukcijsko. Redukcijsko žgane, neglazirane posode v Sloveniji prevladujejo približno do 15. stoletja. Največji znani poznosrednjeveški centri lončarske obrti so bili Kamnik, Kranj, Ptuj, Celje, Škofja Loka, Ptuj in Otok pri Dobravi – Gutenwert.⁴⁷ Kuhinjsko posodje je bilo pogosto v neposrednem stiku z ognjem, zato so bile ustrezne tehnološke lastnosti pomembnejše od izgleda. Drugače je bilo z namiznim posodjem, ki je bilo izdelano iz bolj prečiščene glinice in pogosto premazano z glazuro ter barvno okrašeno z različnimi motiviki.

42 Šašel, Brestanica.

43 http://www.interarch-steiermark.eu/sl/podatkovna_zbirka/predmeti/podrobnosti.html?item=3f85fc10-7ade-11e2-b2b3-e8393528f4bc; dostop 07. 10. 2013.

44 Slabe, Raziskave z arheološko metodo, str. 36.

45 Nabergoj, O zgodovini in drugih zgodbah, str. 111–112.

46 Totalna kolekcija gradbenega materiala v novoveških in modernih nasutjih ni bila smiselna niti izvedljiva, zato je bil opravljen izbor najdb. Po obdelavi bodo najdbe predane v stalno hrambo pristojnemu muzeju (Posavski muzej Brežice).

47 Kos, Keramika v obdobju gotike, str. 213.

Slika 16. Izbor ustij lončenih posod (foto: M. Lavrič).

Od kuhinjske lončenine so zastopani deli različnih loncev, pokrovov in vrčev. V največjem številu so ohranjena ustja in ostenja večjih kuhinjskih loncev različnih oblik (sl. 16). Pojavljajo se odlomki starejših kroglastih loncev kot tudi deli poznosrednjeveških in zgodnjenovoveških slokih loncev, ki so zastopani v večjem številu. Pri loncih so najpogostejši vertikalni, večkrat profilirani robovi ustij, ki se pojavijo že v začetku 14. stoletja in ostanejo v uporabi še več stoletij.⁴⁸ Znotraj trikotno oblikovanih ustij so zastopani tudi primerki z ovrtnikastim robom, ki so v Sloveniji značilni za čas 13. in 14. stoletja, t. i. visoka ovrtnikasta ustja pa ostajajo v uporabi vse do zgodnjega novega veka.⁴⁹ Nekaj je tudi navzven izvihanih odebeljenih robov ustij, ki so v nekateri literaturi imenovana tudi krempljasta ustja, značilna za čas poznega 13. in začetka 14. stoletja.⁵⁰ Odkrita sta bila tudi odlomka lonca iz temno sivo žgane, dobro prečiščene gline z grafitnim premazom (sl. 17:1), ki posnema kovinsko posodje. Odebeljeno ustje ima na zunanjo stran orientiran rob ustja. Ostenje je okrašeno z mrežo vrezanih rombov, zunanja površina pa je na otip

fina in gladka. Posode iz temno sivo žgane gline so produkt posebne tehnike žganja. Na površini keramike se pri močnem redukcijskem žganju odloži sajasta plast, ki poveča vodoodpornost posode, podobno kot glazura. Tovrstni kuhinjski lonci so v uporabi od 2. polovice 13. do 2. polovice 15. stoletja.⁵¹ Odlomki grafitnih loncev s krempljasto oblikovanimi ustji, na katerih se pojavljajo tudi oznake delavnic, so znani s številnih srednjeveških gradov in samostanov v Evropi, kot sta npr. grad Ružica na Hrvaškem in frančiškanski samostan v romunskem mestu Târgu Mureș. Gre za uvoženo lončenino iz 15. in 16. stoletja, ki je prihajala iz avstrijskih delavnic.⁵²

Med odlomki pokrovov za lonce, od njih je večinoma ohranjen le prijemni gumb, prevladujejo konični, ki so masivni in ravno odrezani; pojavljajo se od druge polovice 14. stoletja do prve polovice 17. stoletja.⁵³ Na slovenskih najdiščih so razmerna pogosti, številni, skoraj v celoti ohranjeni primerki, znani iz Ljubljane.⁵⁴ Od pokrovov z Rajhenburga glede na obliko izstopa del pokrova iz oker žgane gline z manjšim gumbastim držajem in ravno odrezanim ustjem (sl. 17:2), zanj neposrednih analogij nismo našli.

⁴⁸ Predovnik, *Trdnjava Kostanjevica*, str. 59; Brišnik, Ravnikar, *Grad Šalek*, str. 51; Lamut, *Poznosrednjeveške in zgodnjenovoveške najdbe*, str. 608; Guštin et al., *Katalog keramičnih najdb*, kat. št. 15, 185, 256.

⁴⁹ Klokočovnik, *Visokosrednjeveška lončenina*, str. 105–106; Štular, *Mali grad*, str. 176, 220; Lamut, *Poznosrednjeveške in zgodnjenovoveške najdbe*, str. 610.

⁵⁰ Klokočovnik, *Visokosrednjeveška lončenina*, str. 113.

⁵¹ Keller, *Gefässkeramik aus Basel*, str. 117.

⁵² Radić, *Srednjovekovni grad Ružica*, str. 167, kat. št. 318–319; Bencze, *Late Medieval Graphite Ware*, str. 212, kat. št. 1–4.

⁵³ Keller, *Gefässkeramik aus Basel*, str. 92–93.

⁵⁴ Nabergoj, *Lonci, pokrovi posod*.

Slika 17. Izbor keramičnih najdb (foto: M. Lavrič).

K vrču sodita trakasta ročaja iz svetlo rjave žgane glin, od katerih je eden okrašen z rdeče poslikanimi horizontalnimi linijami in vzdolžnim nizom globokih poševnih vrezov.⁵⁵ Z vrezu okrašena ročaja (sl. 17:3) lahko primerjamo z ročajema ročk za vino s Starega gradu nad Podbočjem.⁵⁶ Na prostoru Švice in južne Nemčije se takšni ročaji pojavljajo na vrčih za vodo, tako imenovanih locnatih vrčih, ki sodijo v konec 13. in v začetek 14. stoletja.⁵⁷ Ročaji locnatih vrčev so bili odkriti tudi na Malem gradu v Kamniku.⁵⁸ Poševni vrezu na locnu so pripomogli k večji trdnosti ročajev med samim žganjem.⁵⁹

Med namiznim posodjem so zastopani odlomki čaš (sl. 17:5), pri katerih se na dnu posameznih primerkov pojavlja znak v obliki križa. Na ostenju ene čaše je ohranjen okras s koleščkom v treh vzporednih linijah. Na celjskem območju so tovrstne čaše pogoste, zato jih je Guštin opredelil za čaše vrste Celje, ki imajo okras izdelan z žigom ali s koleščkom. V uporabi so bile predvsem konec 14. in

v 15. stoletju. Na Starem gradu Celje se je na osnovi stratigrafije pokazalo, da je žigosan okras starejši od tistega s koleščkom.⁶⁰

Pogosti so tudi odlomki skled in latvic z različno oblikovanimi ustji ter krožniki s poslikanimi vzorci (sl. 17:4). Večina teh sodi v novi vek. V celoti je ohranjena skleda z izlivom. Od lončene steklenice, ki v Sloveniji in drugod po Evropi sodi med redke najdbe, se je ohranil zgornji del, okrašen z rdečim premazom v obliki dveh ravnih in vmesne valovite črte. Na ozkem vratu ima obročasto odebelitev. Največ primerkov je bilo odkritih na Starem gradu nad Podbočjem.⁶¹

Odkrito je bilo tudi ravno dno miniaturne posode s premerom 2,2 cm, izdelano iz sivo žgane, dobro prečiščene glin (sl. 17:7, tretji z desne). Na zunanji strani dna je žig v obliki križa. Posodica je verjetno služila za shranjevanje začimb ali za serviranje omake. V celoti ali le delno glazirane primerke valjastih in koničnih oblik posodic s konično nogo, datiranih v čas od 15. do 17. stoletja, najdemo npr. na Kozlovem robu, Rihemberku⁶² in Polhovem Gradcu.⁶³

Posebej zanimiva je keramična posoda z luknjo v ostenju, zaenkrat še neznane funkcije (sl. 17:6). Gre za zelo masivno posodo iz svetlo sivo žgane glin s primesmi, na notranji strani je ožgana. Dno je ravno, na notranji strani rahlo izbočeno. Dokaj debelo ostenje posode je okrašeno s širokimi koncentričnimi vrezu, ki so posledica izdelave na lončarskem vretenu. Po obliki sodeč bi lahko šlo za zgodnejši tip pečnice, t. i. lončasto pečnico z okroglim ustjem, ki se v Švici pojavlja v času od konca 12. do 1. polovice 14. stoletja, a zmoti večja odprtina v ostenju, ki za pečnice ni značilna.⁶⁴ Bolj verjetna je razlaga, da gre za posodo za shranjevanje živil. Luknja v ostenju bi bila lahko namenjena preprosto za prezračevanje posode, da se živila niso pokvarila. Še dandanes so v uporabi posode z luknjo v ostenju za hranjene čebule.⁶⁵

Okras na rajhenburških srednjeveških posodah je sicer bolj redek, vseeno pa najdemo tudi okras vrezanih valovnic na ostenju v dveh linijah, okras s koleščkom, okras vrezanih mrežasto prekrizanih rombov, okras členjenja z odtisom prsta na plastično rebro, slikanje in različne kombinacije okrasnih tehnik. Analogije za tovrstno okrasje najdemo na srednjeveški lončenini z različnih najdišč po Sloveniji. Na nekaj primerih imamo na dnu loncev, čaš in miniaturne posode ohranjen reliefno izbočen znak v

⁵⁵ Tovrsten ročaj je bil najden že pri arheoloških raziskavah dvorišča leta 1978, gl.: Slabe, Raziskave z arheološko metodo, str. 41.

⁵⁶ Predovnik, *Trdnjava Kostanjevica*, str. 162–163 in 219, kat. št. 411, 421.

⁵⁷ Gross, *Die Bügelkanne*, str. 71; Gross, *Mittelalterliche Keramik*, str. 102.

⁵⁸ Štular, *Mali grad*, str. 196. 304, T. 25:5.

⁵⁹ Gross, *Die Bügelkanne*, str. 71.

⁶⁰ Guštin, *Celjske čaše*, str. 157–158.

⁶¹ Guštin et al., *Podbočje*, str. 81, sl. 22:9–10; Predovnik, *Trdnjava Kostanjevica*, str. 61.

⁶² Žbona Trkman, *Grajska zapuščina*, str. 26–27, sl. 12–13.

⁶³ Železnikar, *Graščina v Polhovem Gradcu*, str. 330, T.10:19; 17:34–35.

⁶⁴ Roth Heege, *Ofenkeramik und Kachelofen*, str. 41–42.

⁶⁵ Predovnik, *Trdnjava Kostanjevica*, str. 60.

obliki križa (sl. 17:7), ki se na srednjeveški lončenini pogosto pojavlja. Po mnenju Nabergoja tovrstni znaki, v literaturi imenovani tudi *Bodenmarken*, niso enaki lončarskim znakom (*Töpfermarken*), ki se pojavljajo na ustjih loncev ali na ročajih vrčev.⁶⁶ Pri znakih na dnu posod gre preprosto za znake izdelovalca ali signature lončarja. O pomenu znaka v obliki križa obstajajo različna mnenja. Nekateri raziskovalci trdijo, da ima križ na slovanski lončenini simbolni pomen, ki pozneje postane zgolj dekorativni element, spet drugi mu pripisujejo magično moč.⁶⁷

Pečnice

Na Rajhenburgu je bilo odkrito razmeroma majhno število poznosrednjeveških in novoveških pečnic. Med najstarejše pečnice, delane v kalupu, sodijo tri delno ohranjene oploščene pečnice skledastega tipa z ornamentirano osrednjo reliefno ploskvijo, ki so značilne za čas od sredine 15. stoletja do zgodnjega 16. stoletja.⁶⁸ Na dveh pečnicah je ohranjen spodnji del noge figure, obute v škorenj (sl. 18:2), na tretji pa stiliziran rastlinski okras (sl. 18:1). V največjem številu so ohranjeni odlomki zeleno glaziranih oploščenih pečnic, večinoma s pravokotnim, relativno plitkim obodom, ki sodijo v čas od 15. do 18. stoletja. Med zgodnjenovoveškimi pečnicami gre izpostaviti primer pečnice s t. i. tapetnim vzorcem (sl. 18:3), ki so bile predvsem v 2. polovici 16. in začetku 17. stoletja priljubljena dekoracija peči v jugovzhodni Evropi in na Hrvaškem.⁶⁹ Odlomek osrednje plošče je izdelan iz dobro prečiščene gline svetlo opečnate barve. Ploskev z rumeno, rjavo in zeleno glazuro je okrašena s pravokotno križajočimi se profiliranimi rebri, razdeljenimi na kvadratna polja, v katerih so štirilistne rozete. Pečnice s podobnimi motivi so znane s številnih najdišč v Sloveniji, kot so grad Šalek v Velenju, Stari grad nad Podbočjem, Ljubljanski grad, Špeličeva hiša v Črnomlju in Novo mesto.⁷⁰ Nekoliko mlajša je temno zeleno glazirana pečnica z motivom operutničene angelske glave (*putto*) in hrastovim listom na spodnji strani (sl. 18:4), ki se v številnih različicah pojavlja na venčnih pečnicah 16. stoletja.⁷¹ Podobe angelov, ki ponekod prehajajo v groteskne maske ali figure, predstavljajo figure,

Slika 18. Izbor poznosrednjeveških (1, 2) in novoveških (3, 4) pečnic (foto: M. Lavrič).

predstavljajo stranski motiv, zato so v večini primerov upodobljene v kotih oploščenih pečnic. Podobne pečnice, značilne za konec 16. stoletja in 17. stoletje, so bile najdene na Ljubljanskem gradu. V Avstriji sodijo tovrstne pečnice v 17. stoletje.⁷²

Ostale keramične najdbe

Od keramičnih uporabnih predmetov je bila najdena pipa za kajenje tobaka, izdelana v kalupu, t. i. vzhodnega ali mediteranskega tipa (sl. 17:8). Podtipe ločimo po delavnicah v različnih delih Evrope, poznamo pa štiri glavne: avstrijsko-madžarski, turški, italijanski in hrvaški podtip.⁷³ Skoraj v celoti ohranjena pipa z Rajhenburga sodi med t. i. avstrijsko-madžarske pipe. Izdelana je iz dobro prečiščene opečnato rdeče žgane gline brez vidnih primesi. Glavo oz. čašico krasijo vtisnjene rastlinske vejice. Greben v obliki črke V na spodnji strani čašice je narejen s koleščkom, sredi cevi je vtisnjen pečat v krogu, na koncu cevi pa je ohranjena kovinska mrežica. Pipa z Rajhenburga predstavlja mlajšo obliko avstrijsko-madžarskega podtipa pipe, ki so jih med 17. in 19. stoletjem izdelovali na območju nekdanje habsburške monarhije. Tovrstne pipe so imele ponavadi na eni strani cevi vtisnjen

⁶⁶ Nabergoj, Srednjeveška keramika iz Ljubljane in Ljubljane, str. 50.

⁶⁷ Klokočovnik, *Visokosrednjeveška lončenina*, str. 126–129.

⁶⁸ Stopar, Poznogotske pečnice s celjskega območja, str. 277.

⁶⁹ Brych, *Kachle doby gotické, renesanční a rané barokní*; Guštin, Horvat, *Ljubljanski grad – pečnice*, str. 86.

⁷⁰ Brišnik, Ravnikar, *Grad Šalek*, str. 47–48; Predovnik, *Trdnjava Kostanjevica*, str. 67; Guštin, Horvat, *Ljubljanski grad – pečnice*, str. 76–77; Udovč, Breščak, *Poznogotske in renesančne pečnice iz Novega mesta*, str. 72.

⁷¹ Stopar, *Renesančne pečnice s celjskega območja*, str. 72.

⁷² Svoboda, *Alt-Salzbürger Hafnerkunst*, str. 81, kat. št. 158.

⁷³ Bekić, *Uvod u problematiku glinenih lula*, str. 252–254.

Slika 19. Novca z Rajhenburga: Hadrijanov as (1), soldo doža Giovannija I. Cornerja (2) (foto: M. Lavrič).

pravokotni pečat z imenom mojstra oziroma delavnice, na drugi pa okrogel reliefni žig z grbom ali portretom ipd. Najbolj pogosto zastopane so pipe iz kraja *Schemnitz* (Banska Štiavnica) na Slovaškem, kjer so bile v 19. stoletju znane delavnice pip, v lasti oz. upravljanju družin König, Gross in drugih.⁷⁴ Cela paleta raznovrstnih pip, med katerimi se pojavljajo tudi pipe avstrijsko-madžarskega izvora, je bila najdena v Ljubljani.⁷⁵

Kovina

Najstarejša kovinska najdba je bronast rimski novc, ki je ležal v malti kamnitega tlaka romanske veže. Gre za Hadrijanov (117–138) as, kovan v Rimu v letih 134–138 (*sl.* 19:1). V ruševinskem taponu v severnem delu prostora *p10–p13* je bil najden beneški soldo, kovan med letoma 1625 in 1629 (*sl.* 19:2; dož Giovanni I. Corner oz. Cornaro).⁷⁶ Na romanskem tlaku v veži je bil najden še vrtljiv kovan ključ z rombično oblikovano glavo, polno nogo kvadratnega prereza in pravokotno brado z zarezo na

Slika 20. Železna ključ (1) in sveder (2) ter odlomek steklenega keliba (3) (foto: M. Lavrič).

spodnji strani (*sl.* 20:1). Po dolžini noge (8,5 cm) bi ključ lahko sodil v skupino ključev za odpiranje/zapiranje vrat.⁷⁷ T. i. gotski ključ z rombično glavo so bili v uporabi od 13. do 15. stoletja, glede na enostavno oblikovano brado sodi rajhenburški primerki v zgodnejši čas, morda že v 13. stoletje. Podobni ključji so znani npr. z visokosrednjeveškega Malega gradu v Kamniku ali iz Ljubljane na začetku Črne vasi, kjer je bil ključ z nekoliko dodelano brado sprjet skupaj z oglejskimi srebrniki. Novci in ključ so bili verjetno vsebina mošnjčka, ki ga je lastnik glede na najmlajši novc izgubil okoli leta 1220.⁷⁸

Od obrtniškega orodja se je ohranil železen sveder za les (*sl.* 20:2) z dolgim telesom pravokotnega prereza, s poškodovanim spiralnim rezilom, spiralno oblikovano konico in sploščenim polkrožnim zaključkom za nasaditev na lesen držaj. Svedri so se skupaj s kladivi uporabljali za obdelavo lesa, kamna ali kovine. Različno oblikovani svedri so bili najdeni v reki Ljubljani,⁷⁹ številni primerki pa so znani z Otoka pri Dobravi,⁸⁰ Starega gradu nad Podbočjem, Bratislave⁸¹ in pustote Sarvaly na Madžarskem.⁸² V splošnem se svedri, dleta in še nekatera druga obrtniška orodja skozi čas oblikovno niso dosti spremenjala, zato jih je težko natančno časovno opredeliti.

⁷⁴ Bekić, Uvod u problematiku glinenih lula, str. 255–256; Milošević, Topić, Keramičke lule, str. 297–328; Gusar, Arheološki nalazi keramičkih lula, str. 300; Gačić, Lule iz muzejskih zbirki Srbije, str. 31–35.

⁷⁵ Veršnik, Pipe za kajenje tobaka.

⁷⁶ Za opredelitvi novcev gre zahvala dr. Alenki Miškec in dr. Andreju Šemrovu, oba Numizmatični kabinet NMS.

⁷⁷ Štular, Mali grad, str. 81–82, 86, 281, T.2:5–6, 8–9.

⁷⁸ Žargi, Srednji vek, »druga železna doba«, str. 182–183; Veršnik, Ključ z oglejskimi srebrniki.

⁷⁹ Nabergoj, Dleti in svedri; kladivo in klešče.

⁸⁰ Šribar, Stare, Otok pri Dobravi, str. 26–27.

⁸¹ Polla, Bratislava, str. 332, T. XXXI: 3,7–8.

⁸² Holl, Parádi, Das mittelalterliche Dorf Sarvaly, str. 60–61, sl. 170:3, 125:9, 131:17.

Steklo

Najdenih je bilo razmeroma malo odlomkov steklenih predmetov, večinoma sodijo v novi vek ali celo subrecentni čas. Izstopata pa odlomka steklenega keliha in kozarca. Pri enem gre za spodnji del kupe keliha biserovinastega videza z nodusom ali svitkastim jabolkom, ki povezuje kupo z nogo keliha, ki pa se ni ohranila (sl. 20:3). Pri drugem odlomku gre za del oboda kozarca, ustje je okrašeno s slikanim okrasom in vrezi v obliki mrežasto prekrizanih rombov, ostenje pa narebreno. Oba odlomka sodita v novi vek, analogije najdemo med posodami iz ljubljanskih steklarn, ki so delovale od dvajsetih let 16. stoletja naprej.⁸³

VIRI IN LITERATURA

OKRAJŠAVE

CIL III: Mommsen, Theodor (ur.): *Corpus Inscriptionum Latinarum, consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae borussicae editum*, vol. III, ps. 2. Berolini: apud Georgium Reimerum, 1873 (+ Suppl.: Mommsen, Theodor, Otto Hirschfeld, Alfred von Domaszewski [ur.]: *Inscriptionum Orientis et Illyrici Latinarum supplementum*, ps. 2. Berolini: apud Georgium Reimerum, 1902).

NENATISNJENI VIRI IN LITERATURA

- Bricelj, Maja, Maja Lavrič, Nika Veršnik, Jernej Rihter: *Arheološke raziskave ob prenovi gradu Brestanica – grad Rajhenburg*. Ljubljana, 2013 (poročilo ZVKDS, CPA).
- Gaspari, Andrej: *Rimski mostovi v Sloveniji*. Ljubljana, 1996 (diplomsko delo, Oddelek za arheologijo FF v Ljubljani).
- Karo, Spela: *Ozemlje današnje Slovenije med avarskimi vojnami in madžarskimi vpadi v luči arheoloških najdb*. Ljubljana, 1997 (doktorsko delo, Oddelek za arheologijo FF v Ljubljani).
- Klokočovnik, Ines: *Visokosrednjeveška lončenina v Sloveniji (11.–13. stoletje)*. Ljubljana, 2010 (diplomsko delo, Oddelek za arheologijo FF v Ljubljani).
- Mušič, Brane, *Poročilo o geofizikalni raziskavi na lokaciji: Brestanica – grad Rajhenburg*. Ljubljana, 2000 (poročilo izvajalca za ZVKDS, OE Ljubljana).
- Slabe, Marijan: *Brestanica. Arheološka raziskovalna akcija na grajskem dvorišču v letu 1978*. Ljubljana, 1979 (poročilo, Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo).

Štular, Benjamin: *Mali grad. Visokosrednjeveški grad v Kamniku*. Ljubljana 2007 (doktorsko delo, Oddelek za arheologijo FF v Ljubljani).

Železnik, Alenka: *Konservatorski program za Grad Rajhenburg*. Ljubljana, 2007 (tipkopijsni elaborat, ZVKDS, OE Ljubljana).

OBJAVLJENA LITERATURA

- Baš, Angelos: *Savinjski splavarji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1974.
- Bekić, Luka: Uvod u problematiku glinenih lula na području Hrvatske. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* XXXII/XXXIII, 1999–2000, str. 249–279.
- Bencze, Ünige: Late Medieval Graphite Ware in the Targu Mureş Franciscan Friary and the Study of Imported Pottery in Transylvania. *Mariusia* 30, 2010, str. 205–212.
- Brišnik, Danijela, Tone Ravnikar: *Grad Šalek*. Velenje: Založništvo Pozoj, 1999.
- Brych, Vladimír: *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní: Vyběrový katalog Národního muzea v Praze*. Praha: Národní muzeum, 2004.
- Deschmann, Karl: Die jüngst aufgefundenen Meilensteine aus Unter-Krain. *Mitteilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* n. F. 13, 1887, str. LXXXIV–LXXXVII.
- Dular, Janez: Sava v bronasti in železni dobi. *Ukročena lepota. Sava in njene zgodbe* (ur. Jože Peternel). Sevnica: Javni zavod za kulturo, šport, turizem in mladinske dejavnosti, 2009, str. 39–41.
- Gačić, Divna: *Lule iz muzejskih zbirki Srbije*. Novi Sad: Muzej grada Novog Sada, 2011.
- Gaspari, Andrej: Zbirka keltskih in zgodnjericinskih predmetov iz Save med Spodnjimi Guntami in Brestanico. *Potopljena preteklost: Arheologija vodnih okolij in raziskovanje podvodne kulturne dediščine v Sloveniji* (ur. Andrej Gaspari, Miran Erič). Radovljica: Didakta 2012, str. 329–336.
- Gross, Uwe: Die Bügelkanne, eine Hauptform der süddeutschen keramik des Hoch- und Spätmittelalters. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich*, 7, 1991, str. 69–77.
- Gross, Uwe: *Mittelalterliche Keramik zwischen Neckarmündung und Schwäbischer Alb*. – Forschungen und Berichte der Archäologie des Mittelalters in Baden-Württemberg 12, 1991.
- Gusar, Karla: Arheološki nalazi keramičkih lula za duhan iz zbirke Narodnog muzeja u Zadru. *Prilozi instituta za arheologiju* 25, 2008, str. 135–154.
- Guštin, Mitja, Martin Horvat: *Ljubljanski grad – pečnice*. *Archaeologia historica Slovenica* 1, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 1994.

⁸³ Kos, Žvanut, *Ljubljanske steklarne v 16. stoletju*, Kos, Odlomki posod, kat. št. 160, 388–389.

- Guštin, Mitja, Mirjam Jezeršek, Nataša Prošek: Katalog keramičnih najdb iz Celja. *Srednjeveško Celje* (ur. Mitja Guštin). Archaeologia historica Slovenica 3, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 2001, str. 195–238.
- Guštin, Mitja, Radovan Cunja in Katarina Predovnik: *Podbočje: Stari grad*. Posavski muzej Brežice, knjiga 9. Brežice: Posavski muzej, 1993.
- Guštin, Mitja: Celjske čaše: Srednjeveške in zgodnjenovoveške lončene čaše na Slovenskem. *Srednjeveško Celje* (ur. Mitja Guštin). Archaeologia historica Slovenica 3, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 2001, str. 139–193.
- Guštin, Mitja: *Libna*. Posavski muzej Brežice, knjiga 3. Brežice: Posavski muzej, 1976.
- Guštin, Mitja: *Prvi poljedelci (Savska skupina lengyelske kulture)*. Annales Mediterranea. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za dediščino Sredozemlja, Založba Annales, 2005, str. 7–17.
- Holl, Imre, Nándor Parádi: *Das Mittelalterliche Dorf Sarvaly*. Fontes Archaeologici Hungariae. Budapest: Akadémiai kiadó, 1982.
- Horvat, Milena: Prvi prebivalci v Posavju. *Ukročena lepotica: Sava in njene zgodbe* (ur. Jože Peternel). Sevnica: Javni zavod za kulturo, šport, turizem in mladinske dejavnosti, 2009, str. 25–35.
- Janisch, Josef Andreas: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen II*. Graz: Leykam, 1885.
- Kahl, Hans-Detrich: *Der Staat der Karantanen: Fakten, Thesen und Fragen zu einer Frühen Slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.)*. Situla 39, Supplementum = SAZU. Razred za zgodovinske in družbene vede. Razprave 20 (Dodatek k zborniku Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo [ur. Rajko Bratož]), Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, SAZU, 2002.
- Karl, Stephan, Gabriele Wrolli: *Der Alte Turm im Schloss Seggau zu Leibnitz: Historische Untersuchungen zum ältesten Bauteil der Burgenanlage Leibnitz in der Steiermark*. Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 55, Wien: Lit-Verlag, 2011.
- Keller, Cristine: *Gefäßkeramik aus Basel: Untersuchungen zur spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Gefäßkeramik aus Basel: Typologie – Technologie – Funktion – Handwerk*. Materialhefte zur Archäologie in Basel, Heft 15A (Text) in 15B (Katalog). Basel: Archäologische Bodenforschung des Kantons Basel-Stadt, 1999.
- Knific, Timotej: Naselitev Slovanov v Posavju. *Ukročena lepotica: Sava in njene zgodbe* (ur. Jože Peternel). Sevnica: Javni zavod za kulturo, šport, turizem in mladinske dejavnosti, 2009, str. 77–84.
- Koropec, Jože: Brestanica z okolico in Brestaniški do 17. stoletja. *Brestanica: Zbornik člankov in razprav* (ur. Jože Curk). Brestanica: Turistično društvo, 1982, str. 45–77.
- Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*. Ljubljana: Leonova družba, 1902.
- Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III*. Ljubljana: Leonova družba, 1911.
- Kos, Mateja, Maja Žvanut: *Ljubljanske steklarne v 16. stoletju in njihovi izdelki*. Viri. Gradivo za materialno kulturo Slovencev 1. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1994.
- Kos, Mateja: Keramika v obdobju gotike. *Gotika v Sloveniji: Svet predmetov* (ur. Maja Lozar Štamcar). Ljubljana: Narodni muzej, 1995, str. 203–215.
- Kos, Mateja: Odlomki posod, kat. št. 160.: *Ljubljana: Kulturna dediščina reke* (ur. Peter Turk et al.). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009, str. 388–389.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek: Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Zbirka ZRC 20, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, Littera Picta, 1998.
- Kosi, Miha: Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine? (*Civitas Petouia, Carnium/Creina* in druga centralna naselja neagrarnega značaja v zgodnjem srednjem veku I. del). *Zgodovinski časopis* 59/3–4, 2005, str. 269–331.
- Lamut, Brane: Poznosrednjeveške in zgodnjenovoveške najdbe s Ptujja. *Ptujski arheološki zbornik ob 100 letnici muzeja in muzejskega društva* (ur. Brane Lamut). Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj, 1993, str. 601–627.
- Milošević, Branka, Nikolina Topić: Keramičke lule s lokaliteta Kula Gornji ugao u Dubrovniku. *Starohrvatska prosvjeta*, Vd. III, No. 38, prosinac 2011, str. 297–328.
- Nabergoj, Tomaž: Dleti in svedri; kladivo in klešče, kat. št. 137. *Ljubljana: Kulturna dediščina reke* (ur. Peter Turk et al.). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009, str. 360–361.
- Nabergoj, Tomaž: Lonci, pokrovi posod, kat. št. 131. *Ljubljana: Kulturna dediščina reke* (ur. Peter Turk et al.). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009, str. 352–353.
- Nabergoj, Tomaž: O zgodovini in drugih zgodbah, ki še niso napisane. Izbrane arheološke najdbe iz srednjega veka na območju Posavja. *Ukročena lepotica: Sava in njene zgodbe* (ur. Jože Peternel). Sevnica: Javni zavod za kulturo, šport, turizem in mladinske dejavnosti, 2009, str. 102–116.
- Nabergoj, Tomaž: Srednjeveška keramika iz Ljubljane in Ljubljanice. *Argo* 42/1, 1999, str. 39–58.
- Petru, Peter: Rimska cesta Neviodunum – Celeia in vloga Brestanice v starejših arheoloških obdobjih. *Brestanica: Zbornik člankov in razprav* (ur. J.

- Curk). Brestanica: Turistično društvo, 1982, str. 13–22.
- Polla, Belo: *Bratislava: Západné suburbium (výsledky archeologického výskumu)*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1979.
- Predovnik, Katarina: *Trdnjava Kostanjevica nad Starim gradom nad Podbočjem*. – *Archaeologia historica Slovenica* 4, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 2003.
- Radić, Mladen, Zvonko Bojčić: *Srednjovjekovni grad Ružica*. Osijek: Muzej Slavonije, 2004.
- Roth Heege, Eva: *Ofenkeramik und Kachelofen: Typologie, Terminologie und Rekonstruktion im deutschsprachigen Raum (CH, D, A, FL): Mit einem Glossar in siebzehn Sprachen*. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 39. Basel: Schweizerischer Burgenverein, 2012.
- Slabe, Marijan: Raziskave z arheološko metodo na Brestaniškem gradu. *Brestanica: Zbornik člankov in razprav* (ur. Jože Curk). Brestanica: Turistično društvo, 1982, str. 23–44.
- Stopar, Ivan: Grad Brestanica. *Krško skozi čas. 1477–1977: Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, 1977, str. 127–151.
- Stopar, Ivan: Grajski objekti v salzburskem Posavju. *Brestanica: Zbornik člankov in razprav* (ur. J. Curk). Brestanica: Turistično društvo, 1982, str. 78–106.
- Stopar, Ivan: Poznogotske pečnice s celjskega območja. *Varstvo spomenikov* 20, 1976, str. 275–306.
- Stopar, Ivan: Rajhenburg (Reichenburg), grad. *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, peta knjiga: Med Kozjanskim in porečjem Save*. Ljubljana: Viharnik, 1993, str. 95–103.
- Stopar, Ivan: Renesančne pečnice s celjskega območja. *Varstvo spomenikov* 21, 1977, str. 63–100.
- Stopar, Ivan: Turn v Brestanici (Turm), dvorec. *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, peta knjiga: Med Kozjanskim in porečjem Save*, Ljubljana: Viharnik, 1993, str. 134–136.
- Svoboda, Christa: *Alt-Salzbürger Hafnerkunst: Model und Kacheln des 16. bis 18. Jahrhunderts aus der Strobl-Werkstatt: Sonderausstellung vom 3. 7. bis 27. 9. 1981 im Bürgerspital*. Salzburg: Salzburger Museum Carolino-Augustinum, 1981.
- Šašel, Jaroslav: Brestanica. *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za arheologijo, DZS, 1975, str. 248.
- Šašel, Jaroslav: Dunaj (Mladovine). *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za arheologijo, DZS, 1975, str. 260.
- Šašel, Jaroslav: Rimske ceste v Sloveniji. *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za arheologijo, DZS, 1975, str. 74–88.
- Šebek, Živko: *Krško: življenje z reko Savo*. Krško: Nevioudunum, 2009.
- Šribar, Vinko, Vida Stare: *Srednjeveško naselje Otok pri Dobravi: Arheološka pričevanja o nastajanju slovenskih mest*. Ljubljana: Narodni muzej, 1981.
- Štih, Peter: Izvor in začetki škofijske posesti na današnjem slovenskem ozemlju. *Blaznikov zbornik* (ur. Matjaž Bizjak), Loški razgledi. Doneski 11. Ljubljana-Škofja Loka: ZRC, 2005, str. 35–48.
- Štih, Peter: Strukture današnjega slovenskega prostora v zgodnjem srednjem veku. *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze 1* (ur. Rajko Bratož), Situla 39 = SAZU. Razred za zgodovinske in družbene vede. Razprave 18, Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, SAZU, 2000, str. 355–394.
- Udovč, Katarina, Danilo Breščak: Poznogotske in renesančne pečnice iz Novega mesta. *Varstvo spomenikov* 44, 2008, str. 70–85.
- Veršnik, Nika: Ključ z oglejskimi srebrniki, kat. št. 112. *Ljubljana: Kulturna dediščina reke* (ur. Peter Turk et al.). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009, str. 332–333.
- Veršnik, Nika: Pipe za kajenje tobaka, kat. št. 167. *Ljubljana: Kulturna dediščina reke* (ur. Peter Turk et al.). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009, str. 396–397.
- Wolfram, Herwig: *Salzburg, Bayern, Österreich: Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergzbd. 31, Wien-München: Oldenbourg, 1995.
- Žargi, Matija: Srednji vek – »druga železna doba«. *Gotika v Sloveniji: Svet predmetov* (ur. Maja Lozar Štamcar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1995, str. 175–186.
- Žbona-Trkman, Beatriče: *Grajska zapuščina: Katalog ob razstavi keramike in stekla 14.–17. stoletja*. Grad Dobrovo, 1991.
- Železnikar, Janja: Graščina v Polhovem Gradcu. *Arheološki vestnik* 53, 2002, str. 301–371.

S U M M A R Y

Archaeological investigations at the Rajhenburg castle

The gradually built complex of Castle Rajhenburg was adapted to the morphology of the steep rocky hill and therefore built on a surface in the shape of an irregular polygon. Based on the findings of the latest research, which revealed the location of the entrance into the Romanesque castle, it can be

said that the ground plan of the castle was already defined by its original design. Investigations in the vestibule revealed that the entrance was almost in the same place as the entrance with a preserved Renaissance portal is today. The threshold of the Romanesque gate was discovered 2,5 m to the south, inside the vestibule. It was built into the paved walking surface and delimited by two buildings, one on the east and one on the west side. The walking surface of the Romanesque entry and the courtyard was paved with large flagstones bound with mortar. Stratigraphic relations clearly indicate that the pavement was created together with the two flanking edifices built in the Romanesque technique, the small gate tower and a later demolished building to the West. According to the small finds, the original entrance with pavement was in use at least until the late Gothic period. The still existing building east of the vestibule was once interpreted as a small gate tower added in the 17th century. The latest research, however, indicates that it was built in the Romanesque period. Another new discovery is a semicircular portal that led into the northwestern tower (p6) through its south wall. It was accompanied by a construction of flagstones and mortar, probably a remainder of a low staircase. The location of the Romanesque entrance into the palas was revealed when a test trench was excavated in the narrow passage between the northern palas wall and the Renaissance staircase, which leads to the arcades of the courtyard (p23). There, a semicircular Romanesque portal was discovered in the northern wall of the palas, moved westwards from the axis of the palas. The portal was walled in before the vaulting of the palas – which was probably connected with the rearrangement of floor levels in the entire complex.

In the Renaissance period, probably soon after 1600, the castle was thoroughly rebuilt: arcades were built in the courtyard, and floor levels in different parts of the complex were probably rearranged and unified. An extension (p2) was built against the southern wall of the Romanesque tower,

east of the gate (p3). The building to the West, between the northwestern tower and the gate, was removed and replaced with a new one (p4-p5). In the newly constructed building west of the vestibule (p4-p5), the foundation of a stone spiral staircase was documented.

It was certainly then that a new semicircular rusticated portal with the coat of arms of the Gall-Gallenstein family on the headstone was constructed. While the entrance to the castle is in the axis of the original entrance, the portal was moved nearly 2,5 m to the north, and raised for about 1 m. The gradient of the terrain in the interior courtyard was thus eased. The portal could be raised because the level of the outer castle ward was raised as well, and that was made possible because at the same time a bridge was built across the moat.

The castle courtyard was dug up several times in the past; at first due to pavings and rain drainage, later also because of different infrastructural conduits. During the 2011–2012 investigations, we traced these excavations, which were especially dense in the vestibule area. In the western part of the courtyard the rock basis is very high and it slopes down towards the entrance. The consequence is that the majority of drainage channels led into the moat. In the central part, several channels made of stones and bricks were documented. They led into the castle cistern and are associated with the time when the Trappist monks occupied the castle and the well no longer had its function. In the outer ward area – in the moat, northwest from the bridge, foundations of 19th century buildings were documented under thick layers of fills and levelling deposits. On the southwestern side, the position of rock basis and a walking surface from the time of the Trappist monastery were documented. Also two walls, parallel to the moat, were discovered. They were constructed together with the bridge (after 1600, the time of the construction of the entrance portal). They were probably parapet walls, enclosing the relatively deep moat.